

Qualitative analysis of social harms of teenagers in virtual social networks

Sarah Mahmoudi, Ali Mohammad Mazidi Sharafabadi✉, Hossein Islami

Background and Aim: It is clear that virtual social networks, like any other human innovation and achievement, were formed with the motive of providing welfare and achieving the perfection of human societies, but in the course of its implementation, due to some biases and misuses. Incorrect use of this tool has led to physical, psychological and social harm to the human race. Such damages may become widespread to the extent that they question the benefits and benefits of virtual space and virtual social networks. Therefore, it is essential to recognize these social harms and provide solutions for the proper use of these virtual social networks. In this regard, the results can provide a suitable platform for better use of these networks and reduce concerns about To provide young users who are an important and basic stratum in societies. This research was conducted with the aim of investigating the social harms of teenagers in virtual social networks. **Method:** In the current study, ten media experts were selected and interviewed using theoretical and purposive sampling using the qualitative approach and grounded theory method. The theoretical sampling process continued until data saturation. The collected data were analyzed using open, axial and selective coding, and the findings were presented using a paradigmatic model (a core category). **Results:** The results of the analysis of the themes of the three main categories of information bombardment, mental confusion and Internet addiction showed that information bombardment has two sub-categories of information volume and quality of information, mental confusion has two sub-categories of mental dependence and mental problems, and internet addiction also has two sub-categories: excessive use of the Internet, and the difficulty of stopping the use of the Internet. **Conclusion:** The results showed that the damage caused by the virtual space in the psyche of teenagers causes disruption in their performance. It is necessary to adopt strategies and strategies to control and manage the social damage of teenagers in the networks. Virtual social networks reduce and minimize the vulnerability of teenagers.

Received: 23.06.2021

Revision: 01.11.2021

Acceptance: 14.11.2021

Keywords:

mixed curriculum, mathematics, art, evaluation

How to cite this article:

Mahmoudi, S., Mazidi Sharafabadi, A.M., Islami, H. Qualitative analysis of social harms of teenagers in virtual social networks. *Bi-Quarterly Journal of studies and psychological in adolescents and youth*, 2021, 2(2): 404-426

Article type

Original research

1. Sarah Mahmoudi, PhD student, Department of Social Communication Sciences, Maybod, Branch, Islamic Azad University, Maybod., Iran, **2. Ali Mohammad Mazidi Sharafabadi**, Assistant Professor Department of Social Communication Sciences, Maybod Branch, Islamic Azad University, Maybod, Iran, **3. Hossein Islami**, Assistant Professor, Department of Management, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran

✉ Correspondence related to this article should be addressed to **Ali Mohammad Mazidi Sharafabadi** Assistant Professor Department of Social Communication Sciences, Maybod Branch, Islamic Azad University, Maybod, Iran

Email: mazidi@maybod.ac.ir

تحلیل کیفی آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

سارا محمودی، علی محمد مزیدی شرف آبادی ✉، حسین اسلامی

چکیده	دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۰۲ اصلاح مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۰۱ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۸/۲۳
زمینه و هدف: مشخص است که شبکه‌های اجتماعی مجازی مانند هر نوع ابداع و دستاورد دیگر بشری با انگیزه تأمین رفاه و نیل به کمال جوامع انسانی شکل گرفته، اما در جریان اجرای آن به دلیل برخی کج‌فکری‌ها و استفاده‌های نادرست از این ابزار منجر به وقوع آسیب‌های جسمی و روانی و اجتماعی برای نسل بشر شده است. چنین آسیب‌هایی ممکن است به حدی فراگیر شوند که منافع و سودمندی‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی را نیز زیر سؤال ببرند. از این رو، شناخت این آسیب‌های اجتماعی و ارائه راهکارهای جهت استفاده مناسب از این شبکه‌های اجتماعی مجازی حائز اهمیت بوده و نتایج حاصل از آن می‌تواند بستر مناسبی را برای بهره‌گیری بهتر از این شبکه‌ها و کاهش نگرانی‌های درباره کاربران نوجوان که قشر مهم و اساسی در جوامع هستند را فراهم نماید. این پژوهش با هدف بررسی آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی انجام شده است. روش پژوهش: این پژوهش با استفاده از رویکرد کیفی و روش نظریه زمینه‌ای و با استفاده از نمونه‌گیری نظری و هدفمند ۱۰ نفر از متخصصان حوزه رسانه انتخاب و مورد مصاحبه قرار گرفتند. فرایند نمونه‌گیری نظری تا اشباع داده‌ها ادامه یافت. اطلاعات گردآوری شده با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی مورد تحلیل قرار گرفتند و یافته‌ها در قالب (یک مقوله هسته) مدل پارادایمی ارائه شدند. یافته‌ها: نتایج تحلیل مضامین سه مقوله اصلی بمباران اطلاعاتی، آشفتگی ذهنی و اعتیاد اینترنتی را نشان داد که بمباران اطلاعاتی دارای دو مقوله فرعی حجم اطلاعات و کیفیت اطلاعات، آشفتگی ذهنی دارای دو مقوله فرعی وابستگی ذهنی و مشکلات روانی و اعتیاد اینترنتی نیز دو مقوله فرعی استفاده زیاد از اینترنت و دشواری قطع استفاده از اینترنت شناسایی شد. نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان داد آسیب‌های ناشی از فضای مجازی در روح و روان نوجوانان باعث اختلال در عملکرد آنان می‌شود که راهبردها و استراتژی‌هایی لازم است اتخاذ شود تا با کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌پذیری نوجوانان را کاهش داده و به حداقل برسانند.	واژه‌های کلیدی: شبکه‌های اجتماعی مجازی، نوجوانان، آسیب‌های اجتماعی، فضای مجازی نحوه ارجاع دهی به مقاله: محمودی، س.، مزیدی شرف آبادی، م.ع.، و اسلامی، ح. (۱۴۰۰). تحلیل کیفی آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی. دوفصلنامه مطالعات روان‌شناختی نوجوان و جوان، ۲(۲): ۴۰۴-۴۲۶
نوع مقاله: پژوهشی اصیل	

۱. سارا محمودی؛ دانشجوی دکتری گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران، ۲. علی محمد مزیدی شرف آبادی؛ استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران، ۳. حسین اسلامی؛ استادیار گروه مدیریت، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

✉ مکاتبات مربوط به این مقاله باید خطاب به علی محمد مزیدی شرف آبادی، استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد میبد، دانشگاه آزاد اسلامی، میبد، ایران می‌باشد.

پست الکترونیکی: mazidi@maybodnia.ac.ir

مقدمه

شبکه‌های اجتماعی مجازی پایگاه یا مجموعه پایگاه‌هایی هستند که امکاناتی را فراهم می‌آورند تا کاربران بتوانند علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خویش را با دیگران به اشتراک گذاشته و دیگران نیز در این افکار و فعالیت‌ها با آنان شریک شوند (بوید^۱ و الیسون^۲، ۲۰۰۷: ۲۰۰). ظهور و توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی که عموماً در یک دهه اخیر اتفاق افتاده است، سبب تحولات بزرگی در جوامع انسانی شده و بسیاری از ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را دچار تغییر نموده است (ثقه‌الاسلامی، ۱۳۹۰). هرچند نمی‌توان منکر مطلوبیت‌ها و سودمندی‌های فراوان شبکه‌های اجتماعی مجازی برای زندگی بشری شد، اما هم‌زمان با این جنبه‌های مطلوب و هنجارمند، جنبه تاریک زندگی انسان‌ها در جهان واقعی نیز به این فضا سرایت کرده و انواع جدیدی از آسیب‌ها در فضای مجازی پدیدار شده‌اند (مانند سرقت، انحرافات جنسی، اعتیاد اینترنتی، خودکشی، ارتباطات بدون پشتوانه و گذرا، ازهم‌گسیختگی خانوادگی) که منحصراً ریشه شکل‌گیری و تسری و واسطه اصلی آن‌ها فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در فضای مجازی بوده است (اکرام^۳ و کومار^۴، ۲۰۱۷). برخی از این آسیب‌ها و مسائل اجتماعی از قبل وجود داشته است و اکنون هم‌زمان با شکل‌گیری و توسعه شبکه‌های اجتماعی مجازی، وارد این فضا شده‌اند، و برخی دیگر از این آسیب‌ها و مسائل اجتماعی نوظهور هستند و محصول مستقیم شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند. استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی به ویژه در مورد نوجوانانی که عموماً سواد رسانه‌ای چندانی ندارند، پیامدهای ناگواری می‌تواند داشته باشد. نوجوانان عموماً به صورت احساسی و بدون در نظر گرفتن انگاره‌های عقلانی مصرف رسانه‌ای وارد این شبکه‌های اجتماعی مجازی شده و به استفاده از آن‌ها می‌پردازند. آنچه مسلم است این موضوع است که افراد و مخصوصاً نوجوانان هنوز به درک و

تجربه مشخصی از نوع روابط و ارتباطات موجود در این فضا دست نیافته‌اند و تضادها را به شکل واقعی حس نمی‌کنند. این مسئله هنگامی پررنگ می‌شود که جامعه هدف، نوجوانان باشند که اساساً شناخت چندانی نسبت به فضای شبکه‌های اجتماعی و اینترنت ندارند و سواد رسانه‌ای آنان در حد بسیار ضعیفی است. به همین دلیل نوجوانان ظرفیت بسیار زیادی برای آسیب‌پذیری اجتماعی دارند و هر لحظه ممکن است آسیب‌های گوناگونی را تجربه کنند. آنان تجربه زیادی در این زمینه ندارند و به همین دلیل ممکن است آسیب‌های اجتماعی تجربه‌شده توسط آنان انباشت شده و در نهایت ما با مجموعه‌ای مفصل‌بندی شده از آسیب‌های اجتماعی در نوجوانان در اثر استفاده از اینترنت مواجه شویم.

استفاده بیش‌ازحد از اینترنت و ماندن در این شبکه‌های مجازی، اعتیاد محسوب شده که این خود می‌تواند به شدت آسیب‌های روانی و اجتماعی را به دنبال داشته باشد (اسمائل و همکاران^۵، ۲۰۱۲). مواجهه نوجوانان با سن بلوغ اخلاقی- اجتماعی، آن‌ها را بیشتر در معرض بلوغ زودرس (به دلیل تماشای محتوای نامناسب با محدوده سنی)، و بحران هویت (به علت ناآشنایی با مهارت‌های ارتباطی و اخلاقی)، قرار می‌دهد (بریانت^۶، ۲۰۱۸). این مسئله به حدی است که برخی نظریه‌پردازان اجتماعی از آن تحت عنوان اعتیاد اینترنتی یاد می‌کنند. گروهول^۷ (۲۰۰۳).

شبکه‌های (رسانه) مجازی به عنوان عمومی‌ترین بخش گرایش افراد در دهکده جهانی، با دارا بودن امکان گسترده-ی فضای تولید، تبادل اطلاعات و الگوهای ارتباطی جدید (گاندی و همکاران^۸، ۲۰۱۱)؛ در خصوصی‌ترین تا عمومی‌ترین عرصه‌های زندگی افراد حضوری فراگیر پیدا کرده‌اند (فارنیکا^۹، ۲۰۱۷). و بر همین اساس نوجوانان از این محیط تأثیر می‌پذیرند. در واقع فضای مجازی نیز یکی از محیط‌های پیرامونی نوجوانان است که نوجوانان با آن درگیر هستند. این مسئله در وضعیت سنتی و پیشامجازی متفاوت

1. Boyd
2. Ellison
3. Akram
4. Kumar
5. Smahel

6. Bryant
7. Gyohol
8. Gandhi
9. Farnicka

تأمین رفاه و نیل به کمال جوامع انسانی شکل گرفته، اما در جریان اجرای آن به دلیل برخی کج‌فکری‌ها و استفاده‌های نادرست از این ابزار منجر به وقوع آسیب‌های جسمی و روانی و اجتماعی برای نسل بشر شده است. چنین آسیب‌هایی ممکن است به حدی فراگیر شوند که منافع و سودمندی‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی را نیز زیر سؤال ببرند. از این‌رو، شناخت این آسیب‌های اجتماعی و ارائه راهکارهای جهت استفاده مناسب از این شبکه‌های اجتماعی مجازی حائز اهمیت بوده و نتایج حاصل از آن می‌تواند بستر مناسبی را برای بهره‌گیری بهتر از این شبکه‌ها و کاهش نگرانی‌های درباره کاربران نوجوان که قشر مهم و اساسی در جوامع هستند را فراهم نماید. بر این مبنای پژوهش حاضر به دنبال بررسی آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوزه‌های مختلف، و ارائه راهکارهایی برای کنترل این آسیب‌های اجتماعی است.

اکبری (۱۳۹۸)، خلج‌آبادی فراهانی (۱۳۹۸)، اسماعیلی‌زاد و احمدی (۱۳۹۸)، طالعی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود به آسیب‌های ناشی از استفاده از اینترنت و شبکه‌های مجازی اشاره کرده‌اند. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهش خود به دنبال شناخت اشکال مقاومت در برابر هنجارهای جامعه در بستر فضای مجازی بوده‌اند. پورمنافی و قربانی (۱۳۹۷) در مطالعه خویش به دنبال بررسی نقش فضای مجازی در پیشگیری از اعتیاد بوده‌اند. افشانی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود به بررسی عوامل اجتماعی روانی مرتبط با گرایش نوجوانان دختر دبیرستان‌های شهرکرد به شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته‌اند. ایران‌مهر و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود به شناسایی آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سلامت روان دانش‌آموزان پسر دبیرستانی، از دیدگاه مشاوران مدارس تهران پرداخته‌اند. پورقهرمانی و قندهاری (۱۳۹۶) در پژوهش خود به دنبال بررسی راهبردهای مؤثر بر پیشگیری از جرائم در شبکه‌های اجتماعی مجازی بوده‌اند.

بوده است. در این وضعیت، نوجوانان بیشترین تأثیر را از خانواده، مدرسه و دوستان می‌گرفتند و فرآیند جامعه‌پذیری آنان توسط این گروه‌های اجتماعی صورت می‌گرفت، اما امروز و در عصر شبکه‌های اجتماعی مجازی، این فضاهای شبکه‌ای هستند که جامعه‌پذیری نوجوانان را برعهده گرفته‌اند و به دلیل تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی، اخلاقی و ... که در این شبکه‌ها وجود دارد، ممکن است نوجوانان به مسیرهایی متضاد با مسیرهای فرهنگی جامعه ایرانی وارد شوند. در کنار آن، تجربه آزادی بدون کنترل در شبکه‌های اجتماعی مجازی توسط نوجوانان، آنان را در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی قرار داده است. به هر حال، محیط اجتماعی اطراف نوجوانان، نقش بسزایی در زندگی آنان دارند (لی و همکاران، ۲۰۱۱) و اکنون با تحولات رخ داده در اثر ظهور و گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی، این محیط اجتماعی دچار تغییر شده است که همین امر سبب بروز آسیب‌ها و مسائل اجتماعی متعددی در نوجوانان ایرانی گردیده است.

این آسیب‌های اجتماعی موارد متعددی را شامل می‌شوند که می‌توان به کلاهبرداری و جرائم اینترنتی، هرزه‌نگاری اینترنتی، عشق‌های مجازی و درگیری عاطفی نوجوانان با توهّمات مجازی، خشونت و پرخاشگری و تعمیم آن به جهان واقعی، عادی‌سازی روابط دختر و پسر و ساختارشکنی الگوها و ارزش‌های خانوادگی، فرهنگی، مذهبی و اجتماعی اشاره نمود. به هر حال، این آسیب‌های اجتماعی تنها محدود به نوجوانان و فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی نیست، بلکه کل جامعه را درگیر می‌کند؛ زیرا مسائل مرتبط با نوجوانان، مسائلی هستند که آینده کشور و جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بر همین اساس اهمیت بررسی آن‌ها و کنترل و مدیریتشان دوچندان است. این مسئله به معنای نادیده گرفتن سودمندی‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت برای جامعه و به ویژه نوجوانان نیست، بلکه منظور این است که در کنار این فواید و منافع، لازم است آسیب‌های آن نیز شناسایی شده و مورد کنترل قرار بگیرد. مشخص است که شبکه‌های اجتماعی مجازی مانند هر نوع ابداع و دستاورد دیگر بشری با انگیزه

بر این، پژوهش‌های اندکی به بررسی آسیب‌شناختی فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی پرداخته‌اند و آن موارد نیز از عمق چندان زیادی برخوردار نیستند و دارای آشفتگی‌های نظری و روش‌شناختی هستند. هرچند پژوهش‌های بسیاری در زمینه شیوه استفاده نوجوانان از فضای اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی و پیامدهای مثبت و منفی آن انجام شده است، اما در زمینه شیوه‌های کنترل پیامدهای این شبکه‌های اجتماعی مجازی برای نوجوانان مطالعه چندان صورت نگرفته است. مسئله دیگر این پژوهش‌ها بحث روش‌شناختی است. همه این پژوهش‌ها یا با روش کمی انجام شده‌اند و یا با روش کیفی. با وجود اهمیت محوری روش‌های تحقیق ترکیبی در مطالعات فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی، پژوهش چندان در این رویکرد انجام نشده است و اعتبار مدل‌های بومی به دست آمده با استفاده از رویکردهای روش‌شناختی کیفی، مورد سنجش عینی قرار نگرفته است. پژوهش حاضر سعی دارد خلأهای موجود در این بخش‌ها (خلأهای موضوعی، روش‌شناختی و نظری) را جبران نماید و با رویکردی ترکیبی، الگویی بومی در این زمینه ارائه دهد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به ماهیت روش کیفی و همچنین سازوکار گردآوری و تحلیل داده شیوه نمونه‌گیری هدفمند-نظری^۵ است. بر این اساس برای انتخاب نمونه در مرحله کیفی از شیوه نمونه‌گیری هدفمند و با مدنظر قرار دادن فرایند گردآوری و تحلیل داده در روش نظریه زمینه‌ای شیوهی نمونه‌گیری نظری استفاده شد. نمونه‌گیری هدفمند بیانگر این است که پژوهش‌گر به صورت آگاهانه و هدفمند به مشارکت‌کنندگان پژوهش یا افرادی مراجعه می‌کند که در رابطه با پدیده مورد مطالعه تجربه یا اطلاعات کافی و مفید داشته باشند. نمونه‌گیری نظری نیز بر اساس مفاهیمی صورت می‌گیرد که در فرایند تحلیل داده‌ها ظهور و تکوین می‌یابند. این نوع نمونه‌گیری دارای خصوصیت انباشتی بوده، مبتنی بر نمونه‌های قبلی و بر مبنای مفهوم

یانگ یانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهش خویش رابطه اعتیاد اینترنتی با سبک زندگی در میان نوجوانان مدارس مالزی را بررسی کرده‌اند. باگاتاهان^۲ و سایز^۳ (۲۰۲۰) در پژوهش خویش مسئله اعتیاد اینترنتی و عوامل مرتبط با آن را در میان ۶۰۰ دانش‌آموز دبیرستان‌های ترکیه با استفاده از روش تحقیق پیمایشی بررسی نموده‌اند. چیریتا^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خویش به دنبال بررسی نحوه استفاده دانش‌آموزان از اینترنت و پیامدهای آن بوده‌اند.

بوید^۵ (۲۰۱۹) در پژوهش دریافت که نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی همانند مراکز خرید، پارک‌ها، میدان‌ها و ... جهت معاشرت و دوستی با همسالان خودشان و زندگی اجتماعی استفاده می‌کنند. در این میدان مجازی (شبکه‌های اجتماعی) نوجوانان رفتارهای رفتاری مشترکی را تنظیم می‌کنند و آن را مبنای رفتارهای خودشان قرار می‌دهند.

سمپاتا کانینگا^۶ و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی به یک ارزیابی همه‌جانبه نگر در مورد استفاده از شبکه‌های مجازی در مورد ارتباط با مدرسه و عملکرد تحصیلی نوجوانان پرداخته‌اند. نتایج ارزیابی آنان نشان داده که استفاده از شبکه‌های مجازی ارتباط مخالفی با ارتباط دانش‌آموزان با مدارس و عملکرد تحصیلی آنان دارد.

همان‌طور که در مرور پیشینه‌های تجربی پژوهش ذکر گردید، مطالعات نسبتاً گسترده و خوبی در زمینه شبکه‌های اجتماعی مجازی انجام شده است. بیشتر این پژوهش‌ها به بررسی پیامدهای مثبت و منفی استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته‌اند. در واقع، پژوهش‌های معدودی این مسئله را بررسی نموده‌اند که چرا کنشگران به فضای مجازی و اینترنت روی می‌آورند (این امر برخلاف مطالعات نظری است که به خوبی این مسئله را پوشش داده‌اند). مسئله دیگر این است که بیشتر پژوهش‌های انجام شده دارای چارچوب نظری یا ادبیات نظری منسجمی نیستند و در این زمینه آشفتگی‌های زیادی مشاهده می‌شود. علاوه

5. Boyd
6. Sampasa-Kanyinga
7. Purposive - Theoretical Sampling

1. Ying Ying
2. Bağatarhan
3. Siyez
4. Chirita

جریان مصاحبه با مشارکت‌کنندگان پژوهش با توجه به مباحث و مطالب ارائه شده توسط آن‌ها نیز پرسش‌هایی از افراد مورد مطالعه پرسیده شد.

یافته‌ها

برای دستیابی به اعتماد مورد نیاز به منظور تأیید علمی نتایج مرحله کیفی پژوهش از روش‌های مرسوم اعتباریابی در رویکرد سیستماتیک نظریه زمینه‌ای که شامل کنترل یا اعتباریابی به وسیله اعضا یا مشارکت‌کنندگان پژوهش^۲ (استراوس و کربین، ۱۹۹۰؛ کرسول، ۱۹۹۸، کرسول و میلر، ۲۰۰۰)، مقایسه‌های تحلیلی^۳ (بوستانی و محمدپور، ۱۳۸۸) و تکنیک ارزیابی یا بازرس خارجی^۴ (استراوس و کربین، ۱۹۹۰؛ کرسول، ۱۹۹۸؛ کرسول و میلر، ۲۰۰۰) استفاده شده است.

میانگین و انحراف استاندارد سن شرکت‌کنندگان در پژوهش برابر با ۳۸/۲۰ سال (۳/۵۴) بود؛ از این بین ۵ مصاحبه‌شونده زن و ۵ نفر دیگر مرد بودند که از این بین ۵ نفر دارای درجه دکتری، ۴ نفر دانشجوی دکتری و یک نفر کارشناسی ارشد بود.

«مقایسه^۱» استوار است (استراوس و کربین، ۱۳۹۱). بر این اساس با مدنظر قرار دادن ماهیت پژوهش کیفی جهت انتخاب مشارکت‌کنندگان پژوهش از شیوه نمونه‌گیری هدفمند و بر مبنای مکانیسم تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی در روش نظریه زمینه‌ای در ادامه نمونه‌گیری نظری در ارتباط با شیوه‌های کدگذاری باز، محوری و گزینشی مورد استفاده قرار گرفته است.

ابزار پژوهش

۱. مصاحبه نیمه ساختار یافته: تکنیک اصلی گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق نیمه‌ساختار یافته است. بر این اساس متن مربوط به پیاده‌سازی مصاحبه با مشارکت‌کنندگان پژوهش (کارشناسان شبکه‌های مجازی و آسیب‌های مربوط به این شبکه‌ها) مواد و محتوای اصلی پژوهش جهت شناسایی مفاهیم، مقوله‌ها و تدوین مدل مربوط به کنترل آسیب‌های اجتماعی برآمده از شبکه‌های مجازی بوده است. پروتکل مصاحبه دربرگیرنده مجموعه‌ای از پرسش‌های زمینه‌ای (جمعیت‌شناختی) و پرسش‌های اصلی در خصوص اهداف پژوهش بوده که در

جدول ۱. مفاهیم و مقولات پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای باز (مفاهیم)
بمباران اطلاعاتی	حجم اطلاعات	حجم زیاد اطلاعات در اختیار نوجوانان/ در معرض خطر بمباران اطلاعاتی بودن/ منابع اطلاعاتی زیاد و مبهم
	کیفیت اطلاعات	وجود مطالب غیراخلاقی/ وجود مطالب کذب در فضای مجازی/ بی‌هویتی کاربران در فضای مجازی و خطر اطلاعات نادرست و مبهم به نوجوانان/ پذیرش محتویات ارائه شده بدون پردازش اطلاعات
آشناختگی ذهنی	وابستگی ذهنی	داشتن وابستگی شدید به دیگران/ عدم قدرت استدلال و پرسشگری/ عدم توان «نه» گفتن به دیگران
	مشکلات روانی	افسردگی در زندگی واقعی/ داشتن اضطراب در زندگی واقعی/ داشتن روحیه پرخاشگری/ داشتن استرس در انجام کارها/ بی‌ارزش دانستن خود و حس تنها بودن در محیط واقعی/ نداشتن معنا در زندگی و پوچ‌گرایی
اعتیاد اینترنتی	استفاده زیاد از اینترنت	اتلاف وقت زیاد در اینترنت/ انجام ندادن امور درسی به خاطر حضور در اینترنت/ وسواس در چک کردن مداوم شبکه‌های اجتماعی/
	دشواری قطع استفاده از اینترنت	ترس از قطع شدن اینترنت/ ناتوانی در استفاده نکردن از اینترنت/ ترجیح حضور در اینترنت به فعالیت‌های دیگر

بمباران اطلاعاتی

اولین مؤلفه‌ای که بر «آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی» به عنوان پدیده اصلی تأثیرگذار است، بمباران اطلاعاتی است. در جهان نوین رسانه‌ای که تحت سیطره شبکه‌های اجتماعی مجازی قرار دارد، اطلاعات از هر سوی افراد و سوژه‌های انسانی را هدف قرار می‌دهند. این اطلاعات عموماً از سوی گروه‌ها، شرکت‌ها، سازمان‌ها و مراکز قدرت تولید شده‌اند که هدف از آن‌ها مدیریت سوژه‌های انسانی و کنترل ذهنیت آنان به منظور کنشگری مورد نظر آنان است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«وقتی به نوجوان وارد شبکه‌هایی مثل تلگرام و اینا میشه اینقدر تصویر و عکس و متن و فیلم زیاده که نمیدونه باید چکار کنه با اینها. سردرگم میشه. نمیتونه انتخاب کنه و چیزهایی اشتباه انتخاب میکنه که براش مفید نیست. یه جورایی این نوجوان بمباران اطلاعاتی میشه. این تازه فقط تلگرام هستش برای نمونه. شبکه‌های دیگه و اینترنتم حساب کنید تا بفهمید حجم اطلاعات چقدر هستش».

دومین مقوله مرتبط با بمباران اطلاعاتی، کیفیت اطلاعات است. علاوه بر حجم زیاد اطلاعات موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی که سبب سردرگمی نوجوانان و آسیب دیدن آن‌ها شده است، کیفیت اطلاعات نیز در این زمینه تأثیرگذار است. فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی سرشار از مطالب غیراخلاقی و کذب است. نوجوانان در مواجهه با این مطالب ممکن است تحت تأثیر قرار گرفته و در برخی موارد از آن‌ها برای الگوسازی‌های فرهنگی خودشان استفاده نمایند. به هر حال این اطلاعات نادرست، غیراخلاقی و کذب و مواجهه نوجوانان با آن‌ها در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی، خطر آسیب‌پذیری آنان را به شدت بالا می‌برد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است: «تفاوت عمده در غیرواقعی بودن فضای مجازی است. شاید ما از تصویر یروفایل یک نفر او را قضاوت کنیم در حالی که او با تصویر یروفایلش بسیار متفاوت باشد. تفاوت فضای مجازی و حقیقی مانند تفاوت کردو و مغز کردو است. کردو ممکن است یوک باشد و یا ممکن است یر باشد ممکن

است. ظاهر زیبای آن فریبنده باشد و ممکن است که درونی زیباتر از آنچه که نشان می‌دهد داشته باشد. یک نوجوان باید مراقب باشد که در فضای مجازی به جای یوست کردو به دنبال مغز کردو و آنچه که ارزش واقعی و ذاتی دارد برود. اگر چنین چیزی وجود داشته باشد فضای مجازی برای یک نوجوان فضای کم‌خطرتری خواهد بود».

آشفته‌گی ذهنی

دومین مقوله‌ای که بر «آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی» به عنوان پدیده اصلی تأثیرگذار است، آشفته‌گی ذهنی است. نوجوانان به دلایل مختلفی از جمله اقتضات سنی، مشکلات عاطفی، روحی و روانی، تنش‌های خانوادگی و ... از لحاظ ذهنی یکی از مستعدترین گروه‌های جامعه در زمینه آسیب‌پذیری ذهنی و روانی هستند. چنین وضعیتی، فرمی از آشفته‌گی ذهنی را در نوجوانان ایجاد می‌نماید که خود زمینه و بستر را برای حضور اعتیادآور آنان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و در نتیجه آسیب‌پذیری بیشتر آنان فراهم می‌نماید. مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، آشفته‌گی ذهنی شامل دو مؤلفه خرد وابستگی ذهنی و مشکلات روانی است.

اولین مقوله خرد مرتبط با آشفته‌گی ذهنی نوجوانان، وابستگی ذهنی است. نوجوانان به دلیل بازه سنی خودشان و شکل‌گیری شخصیت اجتماعی و روانی، در معرض انواع وابستگی‌های ذهنی قرار دارند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«ببینید نوجوانان در سنی هستن که خیلی راحت وابسته میشن به دیگران. اونا ذهن مستقلی ندارن. هنوز شخصیت کاملشون شکل نگرفته. اونا نمیتونن به درخواست‌های دیگران «نه» بگن چون فکر میکنن اینطوری بقیه فکر میکنن بچه هستن و هنوز بزرگ نشدن. اینا باعث میشن که نوجوانان راحت به تله افراد و گروه‌های مختلف بیفتن و آسیبهای روحی و روانی زیادی ببینن».

دومین مقوله خرد مرتبط با آشفته‌گی ذهنی نوجوانان، مشکلات روانی است. نوجوانان به دلایل مختلف ممکن است در زندگی خودشان دچار مشکلات روانی و روحی

از شبکه‌های اجتماعی می‌کند می‌تواند باعث شود که آن نوجوان برای امور دیگر و از جمله تحصیل یا حتی رابطه مستقیم با والدین، خویشاوندان و دوستان خود، یا برای پرداختن به امور تفننی وقت و فرصت کافی نداشته باشد. چنین امری می‌تواند باعث نارسایی‌های شخصیتی و رفتاری در نوجوانان شود. افزون بر این، نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی نیز می‌تواند تأثیرات عمیقی بر روح و روان آن‌ها داشته باشد».

دومین عاملی که نشان دهنده اعتیاد اینترنتی در نوجوانان است، دشواری قطع استفاده از اینترنت می‌باشد. نوجوانانی که دچار اعتیاد اینترنتی هستند زمان زیادی را در شبانه‌روز صرف استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌کنند. آنان به صورت لحظه‌ای و مداوم محتوای این شبکه‌های اجتماعی مجازی را بررسی می‌کنند و برایشان قطع کردن آن‌ها بسیار سخت است. آنان به صورت مداوم از این مسئله که اینترنت قطع شود، هراس دارند و در صورت قطع شدن موقتی اینترنت، دچار آشفتگی و فشار روانی می‌شوند. به زبان ساده نوجوانانی که دچار اعتیاد اینترنتی شده‌اند نمی‌توانند به راحتی از شبکه‌های اجتماعی مجازی دل بکنند و به نوعی به آن‌ها اعتیاد پیدا می‌کنند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«بسیاری از نوجوانان اینقدر وابسته اینترنت و شبکه‌ها شده‌اند که نمیتونن یک دقیقه هم شده گوشی‌ها را ول کنن و به کارای دیگرشون برسن. وقتی هم پدر و مادرشون اونا را مجبور میکنن که بیرون از این شبکه‌ها، عصبی میشن، پرخاشگری میکنن و کلی تنش به وجود میاورن. این نوعی اعتیاد هستش دیگه. نوجوانی که نمیتونه اینترنت را ول کنه بعد وقتی مجبور میشه بیاد بیرون ازش عصبی میشه و احساس میکنه زود باید برگرده اینترنت».

شوند که این مسئله بر میزان آسیب‌پذیری آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیر بگذارد. این مشکلات روحی و روانی عموماً در زندگی عینی و واقعی نوجوانان اتفاق می‌افتد، اما بازتاب زیادی در هنگام حضور نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد و آسیب‌پذیری آن‌ها را افزایش می‌دهد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است: «مسائل و مشکلات نوجوان هم او را به سمت این شبکه‌ها سوق می‌دهد زیرا سرگرم شدن با این شبکه را برای فراموشی مشکلاتش راه‌حلی مناسب می‌بیند».

اعتیاد اینترنتی

سومین مقوله‌ای که بر «آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی» به عنوان پدیده اصلی تأثیرگذار است، اعتیاد اینترنتی است. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان حوزه ارتباطات، اعتیاد اینترنتی دو بعد اصلی را شامل می‌شود: استفاده زیاد از اینترنت و دشواری قطع استفاده از اینترنت.

اولین عاملی که نشان دهنده اعتیاد اینترنتی در نوجوانان است، استفاده زیاد از اینترنت می‌باشد. عموماً استفاده بیش از ۸ ساعت از اینترنت در هفته را به عنوان نشانی از اعتیاد اینترنتی قلمداد می‌کنند. با چنین تعریفی بیشتر نوجوانان ایرانی که دسترسی به گوشی‌های هوشمند و اینترنت را دارند می‌توان دچار اعتیاد اینترنتی قلمداد نمود. استفاده زیاد و بی‌رویه نوجوانان از اینترنت و اتلاف وقت زیاد در اینترنت سبب می‌شود که آن‌ها بیشتر از حالت عادی در معرض خطر و آسیب‌پذیری مجازی قرار بگیرند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«شبکه‌های اجتماعی از دو طریق می‌توانند بر رفتار جوانان مؤثر واقع شوند. میزان زمانی که هر نوجوان صرف استفاده

جدول ۳ مفاهیم و مقولات پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای باز (مفاهیم)
تعاملات اجتماعی	تعاملات با والدین	ارتباط والدین با نوجوانان و نقش آن در آسیب‌زایی فضای مجازی / ایجاد ارتباط دوستانه از سوی خانواده / پاسخگو بودن خانواده در برابر مشکلات نوجوانان
	تعاملات با دوستان	تعاملات اجتماعی نوجوانان با همسالان / هم‌صحبتی با افراد ناچور در فضای مجازی / نقش گروه‌های همالان و دوستان در گرایش نوجوان به فضای مجازی و آسیب‌زایی آن

کم توجهی والدین به نوجوانان / پناه بردن نوجوانان به فضای مجازی در اثر تنهایی در خانواده / احساس بی‌محبتی توسط والدین	کم توجهی خانواده	شرایط خانوادگی
روابط نامناسب والدین با هم / زندگی جداگانه والدین با یکدیگر / ناهنجاری‌های خانوادگی	بحران خانوادگی	
مانند اعتیاد والدین، آشکارسازی مسائل جنسی و ...		

تعاملات اجتماعی

میزان و نحوه تعاملات اجتماعی نوجوانان در عرصه عینی و واقعی نقشی بنیادی در آسیب‌پذیری نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی از یک طرف، و کنترل آسیب‌های اجتماعی تجربه شده نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی از طرف دیگر دارد. در اینجا با دو بعد از تعاملات اجتماعی مواجه هستیم.

بعد اول، تعاملات عینی و واقعی است که نوجوانان را به استفاده یا عدم استفاده اعتیادآور و آسیب‌زا از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی تشویق می‌کند. بعد دوم، نوع تعاملاتی است که نوجوانان عموماً با دوستانشان در شبکه‌های اجتماعی مجازی برقرار می‌کنند. این تعاملات اگر تعاملاتی مثبت و سودمند باشند، می‌توانند آسیب‌پذیری نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی را کاهش بدهند، اما عموماً اینگونه نیست و تعاملات با دوستان مجازی سبب تولید و گسترش ناهنجاری رفتاری و ذهنی در میان نوجوانان می‌شود. به هر حال، نوع تعاملات نوجوانان بر میزان و نحوه آسیب‌پذیری آنان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرگذار است و به مثابه یک عامل زمینه‌ای عمل می‌کند. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، تعاملات اجتماعی شامل دو مقوله خرد است: تعاملات با والدین، و تعاملات با دوستان.

اولین مقوله خرد مرتبط با تعاملات اجتماعی، تعاملات با والدین است. نوجوانان بیشتر زندگی خودشان را در خانواده می‌گذارند و بیش از هر فرد دیگری با والدین خودشان در تماس و ارتباط هستند. نوع تعاملاتی که نوجوانان با والدین خودشان دارند، نقش تعیین‌کننده در آسیب‌زا بودن یا غیرآسیب‌زا بودن فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی برای نوجوانان دارد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«اگه رابطه پدر و مادر با فرزندانشان یه رابطه سالم و دوطرفه باشه، منظورم اینه که به همدیگه احترام بزارن و تنشی بین اونا وجود نداشته باشه، میشه امید داشت که آسیب‌های فضای مجازی و شبکه‌های مجازی هم برای نوجوانان کمتره. وقتی یه نوجوانی یه نیازی داره حالا هر نیازی باشه اما پدر و مادرش مسخره ش میکنن و بهش میخندن خوب معلومه وقتی میره یه گروه مجازی و اون خواسته شو راحت قبول میکنن زود جذبش میشه و فریب میخوره».

مقوله دوم مرتبط با تعاملات اجتماعی نوجوانان تعاملات با دوستان است. تعاملات با والدین عموماً در فضای خانواده شکل می‌گیرد و بر آسیب‌پذیری یا عدم آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرگذار است، اما تعاملات با دوستان عموماً در فضای اجتماعی (مانند مدرسه، باشگاه‌های ورزشی، مراکز تفریحی و ...) شکل می‌گیرد. نوجوانان عموماً با دوستان و همالان خودشان ارتباط صمیمانه‌تری نسبت به اعضای خانواده دارند و همین امر تأثیرگذاری دوستانشان در نحوه رفتار نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی را دوچندان می‌کند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«دوره نوجوانی با استقلال‌خواهی همراه است هرچقدر فرد بتواند در بین هم‌سالان خود را بیشتر به اثبات برساند و مورد پذیرش باشد، در نحوه روبه‌رو شدن با این شبکه تأثیر می‌گذارد. نوجوانان خیلی تأثیر می‌پذیرند از همسالان خودشان و اگر آن‌ها یا گروهی از آن‌ها وارد یک شبکه اجتماعی بشوند و آنجا فعالیت کنند یک نوجوان هم نمی‌تواند این کار را نکند چون احساس می‌کند که طرد می‌شود».

شرایط خانوادگی

تعاملات مناسب والدین با نوجوانان می‌تواند در کاهش میزان آسیب‌پذیری آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی بکاهد و در مقابل، تعاملات نامناسب والدین با نوجوانان، سبب آسیب‌پذیری بیشتر نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌گردد. فراتر از نحوه تعامل والدین با نوجوانان، شرایط کلی خانوادگی نیز تأثیری عمده در آسیب‌پذیری یا عدم آسیب‌پذیری نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی دارد. از هم‌پاشیدگی ساختار خانواده، بی‌توجهی خانواده به نوجوانان، ساختار اقتدارگرایانه خانوادگی، تنش‌های مداوم خانوادگی و ... سبب ایجاد بحران‌هایی در نوجوانان می‌شود که همین مسئله گرایش آنان به استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را بیشتر خواهد کرد. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، شرایط خانوادگی دارای دو مقوله خرد است: کم‌توجهی خانواده، و بحران خانوادگی.

اولین مقوله خرد مرتبط با شرایط خانوادگی به عنوان یکی از شرایط زمینه‌ای تأثیرگذار بر کنترل آسیب‌های نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی، کم‌توجهی خانواده است. این مسئله سبب می‌شود که نوجوانان دچار فرمی از تنهایی شوند و برای پر کردن این مسئله به شبکه‌های اجتماعی مجازی پناه بیاورند. مسئله تنها به اینجا ختم نمی‌شود، بلکه بی‌توجهی والدین و خانواده به نوجوانان سبب می‌شود که فرمی از بی‌ارزشی در آنان شکل بگیرد. آنان وقتی با این شرایط روحی و روانی و خانوادگی وارد فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌شوند، به محض اولین برخوردی که آنان را ارزشمند قلمداد می‌کند، به آن

وابسته شده و احساس ارزشمندی کاذب در آنان شکل می‌گیرد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«بعضی از والدین اصلاً انگارانه‌انگار با یک نوجوانی طرفن که نیازهای خاصی داره. این نوجوان محبت لازم داره، احترام می‌خواد، پاسخ می‌خواد، سوال داره و دوست داره وقتی یه اتفاقی میفته نظر اونم بپرسن. وقتی والدین این نوجوان را اصلاً آدم حساب نمیکنن اونم لج میکنه و میره جایی که بهش محبت کنن، احترام بهش بزارن، نظرش براشون مهم باشه و اینکه والدین ما چه جوری با فرزندانشان برخورد میکنن تأثیر داره توی این آسیب‌هایی که گفتین. ما اصلاً بیشتر از این نوجوان‌ها به آموزش والدین نیاز داریم که یاد بگیرن نحوه برخورد با فرزندانشان را».

دومین مقوله خرد مرتبط با شرایط خانوادگی، بحران خانوادگی است. علاوه بر بی‌توجهی خانواده به نوجوانان که سبب ایجاد مشکلات روحی و روانی در آنان شده و آسیب‌پذیری آنان در فضای شبکه‌های اجتماعی را زیاد می‌کند، بحران‌های خانوادگی نیز در میزان آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی تأثیرگذار هستند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«گفتم که والدین خودشان خیلی وقت‌ها مشکل دارن. این باعث میشه نوجوانا و فرزندانشان هم مشکل پیدا کنن. افسرده بشن، احساس تنهایی کنن، خسته بشن از زندگی روزمره و تنش آمیز بین پدر و مادرشون و به سمت شبکه‌های مجازی و اینترنت برن که یه جورهایی خودشون را آرام کنن. حتی بعضی پدر و مادرا که اعتیاد دارن جلو فرزندانشان مواد مصرف میکنن. با همدیگه دعوا میکنن و این مسائل. خوب اینها تأثیر میزازه روی بچه هاشون و هزار مشکل روحی و روانی براشون پیش میاره».

جدول ۴ مفاهیم و مقولات پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای باز (مفاهیم)
	ارزش‌های معنوی	احترام به والدین / پرداختن به امور معنوی / کمک به دیگران و حس همیاری/ پرهیز از رفتار نادرست مانند دروغ گفتن، تهمت زدن و ناسزا گفتن

ارزش‌های اجتماعی	ارزش‌های سنتی	استفاده صحیح از آداب‌ورسوم سنتی و نقش آن در کاهش گرایش نوجوانان به فرهنگ‌های بیگانه/ زنده نگه داشتن جشن‌ها و آداب سنتی مانند شب‌نشینی و .../ آگاه‌سازی نوجوانان در مورد کارکرد آداب‌ورسوم سنتی
آداب‌ورسوم سنتی	آداب‌ورسوم سنتی	نهادینه شدن آداب‌ورسوم سنتی در نوجوانان/ آموزش آداب‌ورسوم سنتی به نوجوانان/ ایجاد جذابیت آداب‌ورسوم سنتی برای نوجوانان/ به‌روز نمودن آداب‌ورسوم سنتی منطبق بر نیازهای نوجوانان

ارزش‌های اجتماعی

ارزش‌های اجتماعی گستره وسیعی را شامل می‌شوند، اما آنچه در زمینه کنترل آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در استفاده از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی دارای اهمیت است، ارزش‌های سنتی و معنوی است. این ارزش‌ها در جامعه سنتی ایرانی سپری دفاعی برای نوجوانان و جوانان ایجاد نموده بود که بر مبنای آن این افراد برای طرد نشدن اجتماعی و باقی ماندن در درون ساختارهای اجتماعی و فرهنگی، آن‌ها را رعایت می‌کردند.

اولین مقوله خرد مرتبط با ارزش‌های اجتماعی دخیل در کنترل آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، ارزش‌های معنوی است. این ارزش‌ها که عموماً ماهیتی فرامادی دارند، شامل مواردی مانند احترام به والدین، پرداختن به امور معنوی، کمک به دیگران و حس همیاری، پرهیز از رفتار نادرست مانند دروغ گفتن، تهمت زدن و ناسزا گفتن هستند. ارزش‌هایی که عموماً در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی ترویج می‌شوند، هماهنگی چندانی با این ارزش‌های معنوی ندارند (البته این مسئله مطلق نیست و قطعاً در مواردی چنین ارزش‌هایی نیز در این شبکه‌های اجتماعی مجازی ترویج می‌شوند). نوجوانانی که به صورت اعتیادآور از این فضا استفاده می‌کنند به مرور ارزش‌های معنوی را از یاد برده و ارزش‌های دیگری که تناسب چندانی با ساختار فرهنگی، مذهبی و اجتماعی جامعه ایرانی ندارد، جایگزین می‌کنند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«جامعه ما دارای ارزش‌ها و اصول خودش است که برگرفته از مذهب و دین و فرهنگ ایرانی است. البته نمی‌گوییم که در جوامع دیگر این‌ها نیست. موضوعاتی مانند دروغ نگفتن،

احترام گذاشتن به دیگران، راستگویی، صداقت و ... اینها ارزش‌های سالمی هستند. به نظر من یک نوجوانی که در خانواده‌ای بزرگ شده است که این موضوعات خیلی برای آن‌ها مهم بوده است قطعاً کمتر توی شبکه‌های اجتماعی آسیب می‌بیند».

علاوه بر ارزش‌های معنوی که فراتر از وضعیت سنتی و نوین وجود دارند و بر ساختارهای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی جامعه ایرانی حاکم می‌باشند، ارزش‌های سنتی هم نقش مهمی در کنترل آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی دارند. در وضعیت نوین که رسانه‌های ارتباطی نوین تبدیل به ابزارهایی برای انتقال فرهنگ و آداب‌ورسوم بیگانه و غیرایرانی به جامعه ایرانی شده است، بازتولید آداب‌ورسوم سنتی ایرانی مانند جشن‌ها، شب‌نشینی‌ها و ... می‌تواند در کاهش گرایش نوجوانان به این فرهنگ‌های بیگانه و ارزش‌ها و هنجارهای نهفته در آن‌ها نقش بسزایی داشته باشد. به هر حال ارزش‌های سنتی می‌تواند در این زمینه نقش داشته باشند و آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را کاهش بدهد. یکی از متخصصانی که با وی در این زمینه مصاحبه انجام شده است چنین اظهار نظر نموده است:

«خوب ببینیم ما آداب‌ورسومی سنتی داشتیم. جشن‌هایی داشتیم، مراسمی داشتیم مثل همین شب‌نشینی‌های قدیمی. خوب ببینیم اینها الان از بین رفتن در حالی که اگه همین‌ها را ما به روز می‌کردیم می‌دونیم چقدر میتونست به نوجوانان کمک کنه و اونا را از پارتی گرفتن-هایی که بیشترش هم از شبکه‌های اینترنتی میاد منع بکنه. ما جشن‌ها و مراسم و آداب‌ورسوم خودمون را فراموش کردیم خودمون هم بعد می‌خوایم بگیریم چرا نوجوانان این

تقویت سواد رسانه‌ای در نوجوانان می‌تواند آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را تا حدود زیادی کاهش بدهد.

یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«با اطلاع رسانی از مشکلات و آسیب‌های استفاده نادرست از این شبکه‌ها در منابع خبری سمعی بصری نظیر مجلات، روزنامه‌ها، برنامه‌های تلویزیونی می‌توانیم در آگاه‌سازی آن‌ها قدم مفیدی برداشته باشیم. می‌توانیم از طریق تلویزیون برنامه‌های جذابی برای نوجوانان پخش کنیم که بدانند این شبکه‌ها این قدرها هم مفید نیستند. باید به نوجوانان مزایا و معایب این شبکه‌ها را روشن بگوییم. بیشتر نوجوان‌ها اصلاً نمی‌دانند که چه خطرات و آسیب‌هایی در سر راه آن‌ها وجود دارد. اساس کار ما باید آموزش باشد و آموزش. بدون آموزش انتظار هیچ چیزی را نباید داشته باشیم».

یکی دیگر از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است، با تأکید بر اهمیت مهارت‌آموزی نوجوانان و نقش آن در کاهش آسیب‌های اجتماعی، چنین اظهار نظر نموده است:

«زندگی مجموعه مهارت‌ها است. متأسفانه نه تنها نوجوانان بلکه حتی میان‌سالان ما هم در هیچ دوره‌ای از تحصیلات خود در نظام آموزش و پرورش کشورمان این آموزش‌ها و مهارت‌ها را نیاموخته‌اند. لذا می‌توانیم بگوییم اگر والدینی آگاه باشند به مسائل و مریبان دقیقی باشند و بتوانند آموزش‌های صحیح را به نوجوانان خود بدهند و در حقیقت هم‌ای آنان حضور داشته باشند هم در شبکه‌های اجتماعی و هم آن‌ها را کنترل کنند و به زبان کودکانه یا زبان قابل‌فهم آن‌ها، آسیب‌ها را یکی‌یکی برای آن‌ها بیان کنند مثل اینکه یک شخص بخواهد به عنوان مثال یک ورزش رزمی را تحت نظر یک استاد بزرگ و اهل فن یاد بگیرد، پس اگر ما به‌عنوان مثال زندگی را عرصه رزم بدانیم، عرصه مبارزه و مجادله و آموختن بدانیم، لذا می‌توانیم به این فکر کنیم که نوجوان ما هم آموخته می‌شود که چطور در در شبکه‌های اجتماعی وارد شود و زندگی کند. حالا این شبکه‌ها واقعی باشند یا غیرواقعی و مجازی فرقی ندارد. او باید یاد بگیرد نقش خودش را به شیوه صحیح ایفا کند».

رسومو رعایت نمی‌کنن. خوب ببینین من و شما چقدر رعایت میکنیم که بگیم نوجوانان هم باید رعایت کنن».

آداب و رسوم سنتی

آداب و رسوم در وضعیت سنتی جامعه ایرانی توانسته‌اند نوعی سپر دفاعی برای نوجوانان در برابر ارزش‌های غربی و غیرمعنوی ایجاد کنند اما در وضعیت مدرن کنونی چنین ارزش‌هایی جذابیت خودشان را برای نوجوانان از دست داده‌اند. به عبارت بهتر، چنین ارزش‌هایی توان و قدرت مقاومت در برابر ارزش‌هایی که از نوین‌ترین ابزارهای ارتباطی و تکنولوژیک استفاده می‌کنند، ندارند. به همین دلیل قبل از هر چیز نیاز است که چنین آداب و رسومی به روز شده و منطبق بر نیازهای روز و نوین نوجوانان بازتولید شوند. بدون رخ دادن چنین مسئله‌ای بعید به نظر می‌رسد که چنین آداب و رسومی جذابیت چندانی برای نوجوانان داشته باشند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است، با تأکید بر نقش آداب و رسوم در کنترل آسیب‌های نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی چنین اظهار نظر نموده است:

«قطعاً بی‌تأثیر نیست اما حقیقتاً آدم و رسوم سنتی جامعه توان مقابله با جذابیت‌های کاذب فضای مجازی را ندارد و صرفاً با تکیه بر این آداب و رسوم نمی‌توان انتظار داشت کاهش آسیب‌های اجتماعی در یک نوجوان بود. با به روز کردن این‌ها شاید بشود کاری کرد».

تقویت سواد رسانه‌ای

سواد رسانه‌ای یک نوع درک متکی بر مهارت است که می‌توان بر اساس آن انواع رسانه‌ها را از یکدیگر تمیز داد، انواع تولیدات رسانه‌ای را از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. همچنین سواد رسانه‌ای آمیزه‌ای از تکنیک‌های بهره‌وری مؤثر از رسانه‌ها و کسب بینش و درک برای تشخیص رسانه‌ها از یکدیگر است. ضعف سواد رسانه‌ای در میان نوجوانان که عموماً نشأت گرفته از آموزش‌های ناکامل آن‌ها در مدرسه، خانواده و دیگر نهادهای مرتبط است، سبب شده است که آنان عموماً محتواهای رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی را بدون تجزیه و تحلیل و بررسی انتقادی قبول کنند و همین امر باعث گردیده است که بیش از پیش در معرض آسیب‌های اجتماعی و روانی قرار داشته باشند.

چه معایی دارد؟ به نوجوانان یاد بدهیم چطور از زمان خودشان استفاده کنند. به آن‌ها یاد بدهیم وقتی یک پیام یا فیلمی در اینستاگرام می‌بینند سریع قبول نکنند آن را و تحت تأثیر آن قرار نگیرند. به آن‌ها باید یاد بدهیم که تشخیص بدهند چه پیام و فیلمی واقعی است و چه چیزی واقعی نیست».

یکی از آسیب‌هایی که نوجوان به صورت مداوم در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی تجربه می‌کنند، بزهکاری مجازی است که گونه‌های مختلفی را شامل می‌شود. مسئله‌ای که در اینجا دارای اهمیت است این می‌باشد که نوجوانان عموماً شناختی از مصادیق مجرمانه و بزهکاری در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی ندارند و یکی از دلایلی هم که مرتکب چنین جرائمی می‌شوند به همین عدم شناخت آنان بازمی‌گردد.

یکی از مسائل مهم برای نوجوانان که منجر به اعتیاد اینترنتی در آنان شده است، زمان زیادی است که در شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت صرف می‌کنند. لازم است این نهادها در مورد نحوه مدیریت زمان نوجوانان در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی نوجوانان را آگاه نمایند. فراتر از این مسائل، بهتر است قدرت تفکر و تعقل نوجوانان تقویت شود تا خودشان نیز به خودآگاهی در این زمینه بپردازند. در این وضعیت نوجوانان می‌توانند به صورت مستقل آگاهی خودشان در زمینه شبکه‌های اجتماعی مجازی را تقویت کنند؛ مسئله‌ای که نقش عمده‌ای در تقویت سواد رسانه‌ای آنان و به تبع آن کاهش آسیب‌پذیری آنان دارد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«این آموزش‌هایی که گفتم باید دقیق و روشن باشند. مثلاً برای دانش‌آموزان روشن کنیم اعتیاد اینترنتی یعنی چی؟

جدول ۵ مفاهیم و مقولات پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای باز (مفاهیم)
تقویت سواد رسانه‌ای	آموزش کاربردی	آموزش‌های کاربردی برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی در کتب درسی/ نقش فعال سازمان‌هایی مانند صداوسیما در آموزش مردم و نوجوانان در زمینه آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی/ پخش برنامه‌های کوتاه آموزشی درباره مزایا و معایب شبکه‌های اجتماعی از زبان هنرمندان و ورزشکاران معروف/ اطلاع‌رسانی از مشکلات و آسیب‌های استفاده نادرست از شبکه‌ها در منابع خبری سمعی بصری مانند مجلات، روزنامه‌ها و ...
	آگاه‌سازی رسانه‌ای	تقویت سواد رسانه‌ای نوجوانان / آگاه‌سازی نوجوانان از گروه‌های مختلف مجازی / آگاه‌سازی نوجوانان از نحوه مدیریت زمان در فضای مجازی / آگاه‌سازی نوجوانان در زمینه مزایا و معایب شبکه‌های اجتماعی / تقویت تفکر و تعقل نوجوانان در فضای مجازی
تقویت پیوندهای خانوادگی	آگاه‌سازی نوجوانان از سوی خانواده	اطلاع‌رسانی به نوجوانان از عواقب وقوع جرائم سایبری / آگاهی دادن به نوجوانان در زمینه انواع جرائم سایبری و قوانین مربوطه / توضیح و آموزش به نوجوانان در خصوص علت جرم بودن برخی فعالیت‌ها در اینترنت / بیان عواقب هنجارشکنی و پیامدهای ناشی از آن در اجتماع حقیقی / آموزش و فرهنگ‌سازی در جهت آگاه‌سازی جامعه از مخاطرات موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی
	آگاهی‌بخشی مجازی خانواده	کمک خانواده‌ها به نوجوانان برای ایجاد فرهنگ تحقیق و جستجو در فضای مجازی / نقش خانواده‌ها در آموزش حفاظت از حریم خصوصی نوجوانان در فضای مجازی / آموزش خانواده‌ها برای مواجهه و برخورد مناسب با نوجوانان استفاده‌کننده از اینترنت / کنترل صحیح و نظارت خانواده‌ها در استفاده از اپلیکیشن‌های مجازی / گفتگوی باز و بی‌پرده والدین با نوجوانان در مورد مخاطرات شبکه‌های اجتماعی
	آگاهی‌بخشی مجازی خانواده	لزوم آگاهی خانواده‌ها از اثرات شبکه‌های اجتماعی برای کنترل نوجوانان / آگاه‌سازی خانواده‌ها از خطرات فضای مجازی / لزوم حضور خانواده‌ها و والدین در شبکه‌های اجتماعی و آشنا شدن آن‌ها با امکانات و ظرفیت‌های این شبکه

کنترل میزان استفاده نوجوانان از اینترنت توسط والدین/ کنترل نحوه استفاده نوجوانان از اینترنت توسط والدین/ استفاده از برنامه‌های اینترنتی برای مدیریت استفاده نوجوانان از اینترنت و محدودیت هدفمند آن‌ها	تقویت کنترل‌های خانوادگی
تصویب قوانین مرتبط با فعالیت نوجوانان در فضای مجازی/ ایجاد فیلترینگ هوشمند و محدودسازی دسترسی نوجوانان به برخی محتواهای شبکه‌های اجتماعی/ تصویب قوانین مرتبط با جرائم و بزهکاری اینترنتی به صورت شفاف و روشن	تصویب قوانین محدودسازی پیشگیری
آگاه‌سازی نوجوانان از راه‌ها و شیوه‌های کلاهبرداری اینترنتی/ برگزاری کلاس‌های آموزشی و تهیه فیلم‌های مرتبط با وقوع جرائم سایبری/ آموزش موارد مجرمانه فضای مجازی به نوجوانان و خانواده آن‌ها	آگاه‌سازی از جرائم سایبری
مناسبت‌سازی سنی استفاده از شبکه‌های اجتماعی/ ایجاد محدودیت سنی در دسترسی به اطلاعات شبکه‌های اجتماعی/ تولید محتوای مجازی برای نوجوانان بر اساس نیازهای سنی آنان	مناسبت‌سازی سنی
ایجاد فضای داخلی و ملی متناسب بانوجوانان (متناسب‌سازی اجتماعی)/ توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی/ ایجاد شبکه‌های اجتماعی مجازی مخصوص نوجوانان با لحاظ نمودن نیازهای آنان	ایجاد فضای بومی مجازی

تقویت پیوندهای خانوادگی

نوجوانان به دلیل اقتضات سنی، زمان زیادی را در خانواده سپری می‌کنند و اعضای خانواده آنان نقشی محوری در تربیت، جامعه‌پذیری و ارزش‌سازی در آنان دارد؛ مسائلی که در نحوه برخورد و مواجهه نوجوانان با شبکه‌های اجتماعی مجازی نقشی بنیادی دارد. به هر حال، خانواده تأثیر زیادی هم در مواجهه نوجوانان با شبکه‌های اجتماعی مجازی و هم کنترل آسیب‌های اجتماعی نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی مجازی دارند. ضعف پیوندها و تعامل‌های خانوادگی تأثیر منفی در این زمینه دارد و به احتمال زیاد منجر به افزایش آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی خواهد شد. بر مبنای کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، تقویت پیوندهای خانوادگی به عنوان راهبرد کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی شامل سه مقوله خرد است: آگاه‌سازی نوجوانان از سوی خانواده، آگاهی-بخشی مجازی خانواده، و تقویت کنترل‌های خانوادگی.

اولین راهبرد خرد مرتبط با تقویت پیوندهای خانوادگی، آگاه‌سازی نوجوانان از سوی خانواده است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«اولین چیزی که میتونه نوجوانان رو در جوامع جهان سوم حالا در کشورهای پیشرفته شاید این مسئله کمتر و این

آسیب‌ها کمتر به این نوجوان‌ها باشد ولی این تناقض و وضعیتی که بین فرهنگ خانواده سنتی خانواده و آزادی فضای مجازی برای نوجوانان ایجاد میکنه این دوگانگی شخصیت میتونه باعث سردرگمی و صدمات جبران‌ناپذیری چه برای خانواده چه برای فضاهای آموزشی و چه برای قطعاً جامعه داشته باشه و دور از انتظار نیست پس از آموزش از خانواده که میتونه از طریق حالا با توجه به شرایط و سواد خانواده به نوجوان القا بشه آگاهی دادن بهتر است در پوش گذاشتن و محدود کردن نوجوان در فضای مجازی هست».

دومین راهبرد خرد مرتبط با تقویت پیوندهای خانوادگی، آگاهی‌بخشی مجازی خانواده است. بسیاری از والدین اساساً شناختی از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی ندارند و در مواجهه با نوجوانان به صورت قهری آنان را از استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی منع می‌کنند و یا اینکه هیچ اهمیتی به این مسئله نمی‌دهند و نوجوانان را در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی آزاد می‌گذارند. مشخص است که هر دوی این کنش‌ها آسیب‌های اجتماعی را در نوجوانان به وجود می‌آورد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است، در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«والدین تا زمانی که به اهمیت و نقش شبکه‌های اجتماعی در زندگی فرزندان خود آگاهی نیابند، نمی‌توانند آن‌ها را

نوجوانان نشان از این دارد که چنین قوانینی نتوانسته‌اند چندان موفقیت‌آمیز باشند. سیاست‌هایی مانند فیلترینگ فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی نه تنها نتوانسته است نوجوانان را از حضور و فعالیت در این شبکه‌های اجتماعی منع کند، بلکه آنان را در استفاده از این شبکه‌های اجتماعی بیشتر تحریک نموده است. به هر حال به نظر می‌رسد که سیاست‌های نرم و فرهنگی بهتر از سیاست‌های قهرآمیز کارساز خواهد بود. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، تقویت قانون‌مندی فضای مجازی به عنوان راهبرد کنترل آسیب‌های نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی شامل دو راهبرد خرد است که عبارتند از: تصویب قوانین پیشگیری و آگاه‌سازی از جرائم سایبری.

یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«فیلترینگ با این وضعیتی که دارد جواب نداده است. ما نمی‌توانیم به زور نوجوانان را از ورود به اینترنت و شبکه‌ها منع کنیم. آن‌ها هزار راه و مسیر پیدا می‌کنند. اتفاقاً حریص‌تر هم می‌شوند. باید قوانین دقیق و روشنی در زمینه استفاده از شبکه‌ها و محدودسازی آن‌ها به صورت هوشمند ارائه بدهیم. یعنی اینکه هر نوجوانی نتواند به مطالبی که من بزرگ‌سال به آن دسترسی دارم دسترسی داشته باشد. شاید این مطالب برای من سالم باشد اما برای یک نوجوان نه. ما باید در این زمینه قوانین و مقررات دقیق و روشن تصویب کنیم و البته ضمانت اجرایی هم داشته باشد».

نوجوانان اساساً شناخت چندانی از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی ندارند، مصادیق مجرمانه را نمی‌شناسند و نسبت به شیوه‌های کلاهبرداری و بزهکاری آگاهی چندانی ندارند. همین مسئله سبب شده است که این افراد به شدت مستعد بزهکاری و کلاهبرداری اینترنتی شوند و به شیوه‌های مختلف مادی و غیرمادی مورد سوءاستفاده اینترنتی افراد دیگر قرار بگیرند. یکی از راهکارهایی که می‌تواند از وقوع چنین مسئله‌ای در نوجوانان جلوگیری نماید، آگاه‌سازی آنان نسبت به جرائم سایبری است. آگاه‌سازی نوجوانان از راه‌ها و شیوه‌های کلاهبرداری اینترنتی، برگزاری کلاس‌های آموزشی و تهیه

درباره خطرات ناشی از این شبکه‌ها راهنمایی کرده و شیوه پسندیده استفاده از شبکه‌ها را به آن‌ها بیاموزند. برای این کار؛ خود والدین نیز می‌بایست در شبکه‌های اجتماعی حضور یابند و از امکانات و ظرفیت این شبکه‌ها مطلع شوند. پس از آن کام بعدی گفتگوی باز و بی‌پرده با نوجوانان درباره مخاطرات مربوط به استفاده از شبکه‌های اجتماعی است که می‌تواند کامی بزرگی برای حفظ آنان در گستره فعالیت‌های مجازی باشد. با فرزند خود صادقانه راجع به کسانی که با آن‌ها در ارتباط هستند و چگونگی ارتباطشان صحبت کنید».

سومین مقوله خرد جهت تقویت پیوندهای خانوادگی، تقویت کنترل‌های خانوادگی است. در برخی موارد لازم است که خانواده‌ها به صورت عینی و فیزیکی نوجوانان را کنترل نمایند و نحوه حضور آنان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی را مدیریت کنند. بر مبنای کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، راهبردهای تقویت کنترل‌های خانوادگی عبارتند از: کنترل میزان استفاده نوجوانان از اینترنت توسط والدین، کنترل نحوه استفاده نوجوانان از اینترنت برای مدیریت استفاده نوجوانان از اینترنت و محدودیت هدفمند آن‌ها. چنین راهبردهایی می‌توانند کنترل والدین بر نوجوانان و فرزندان خودشان در زمینه میزان و نحوه استفاده آنان از اینترنت و فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی را تحقق ببخشند؛ مسئله‌ای که در کاهش آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و یا کنترل این آسیب‌ها نقش دارند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«کنترل صحیح و نظارت خانواده‌ها در استفاده از اپلیکیشن‌هایی که برای برنامه‌های آموزشی نصب شده‌اند و شیوه و نحوه صحیح آموزش فضای مجازی به نوجوانان می‌تواند آن‌ها را از خطر تهدید و گمراه شدن حفظ کند».

تقویت قانونمندی فضای مجازی

در وضعیت کنونی نیز قوانین و مقرراتی برای کنترل و مدیریت فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی وجود دارد، اما وضعیت موجود آسیب‌های تجربه شده توسط

مجازی نه از لحاظ محتوایی و نه از لحاظ ساختاری تناسب چندانی به بازه سنی نوجوانی ندارد. همین مسئله سبب شده است که نوجوانان در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی، فرهنگی و روانی قرار بگیرند، زیرا با حجم وسیعی از اطلاعات و محتوایی مواجه می‌شوند که نه شناختی از آن‌ها دارند، نه توان تفکیک و برخورد انتقادی با آن‌ها را دارند و نه می‌توانند به افرادی که در این فضا می‌شناسند، اعتماد نمایند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«مناسب‌سازی سنی این شبکه‌ها و ایجاد محدودیت در دسترسی به اطلاعات با توجه به شرایط سنی افراد می‌تواند از راهکارهای اصلی برای کم کردن آسیب‌های اجتماعی باشد».

دومین مقوله خرد برای فضا سازی مناسب، ایجاد فضای بومی مجازی است. بیشتر شبکه‌های اجتماعی مجازی که نوجوانان از آن‌ها استفاده می‌کنند، غیرایرانی هستند و توسط کشورهای دیگر ایجاد شده‌اند. این مسئله سبب شده است که برخی مسائل و تعارضات فرهنگی و اجتماعی برای نوجوانان ایجاد شود. در بخش بررسی آسیب‌های نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی در مورد این تعارضات بحث خواهد شد. بر این اساس به نظر می‌رسد ایجاد شبکه‌های اجتماعی مجازی توانمند که هم جذابیت برای نوجوانان داشته باشند، هم امنیت کافی داشته باشند و هم مورد اعتماد نوجوانان قرار بگیرند از اهمیت اساسی برخوردار است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«شبکه‌های ملی و بومی لازم داریم حداقل برای نوجوانان و دانش‌آموزان. این حساسن تو سن حساسی هستن نباید همینجوری اونا را در این فضاهای ناسالم رها کنیم. الان شبکه‌های آموزشی مثل شاد خوبن دیگه. حالا شما تصور کنین ما همین آموزش‌ها را از طریق شبکه‌های خارجی انجام می‌دادیم. چه فاجعه‌ای می‌شد. از این تجربه باید درس بگیریم و برویم به سمت بومی‌سازی دیگر نیازهای اینترنتی نوجوانان. مطمئن باشید تأثیر زیادی داره توی کاهش آسیب‌هایی که در موردش حرف زدیم».

فیلم‌های مرتبط با وقوع جرائم سایبری، و آموزش موارد مجرمانه فضای مجازی به نوجوانان و خانواده آن‌ها راهکارهایی هستند که متخصصان مورد مصاحبه در پژوهش حاضر در زمینه آگاه‌سازی نوجوانان از جرائم سایبری ارائه داده‌اند. به هر حال، آگاه‌سازی نوجوانان از جرائم سایبری و مصادیق این جرائم یکی از راهبردهای کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«نه اینطوری نیست. اصلاً خیلی از بچه‌های ما که تو سن نوجوانی هستن نمیدونن چی جرم هستش تو فضای اینترنت و چی نیست. اونا فکر میکنن که دیگه همه چی آزاده تو اینترنت چون کسی نمیدونه هویت طرف چیه. واقعیت اینه که شناختی ندارن از جرم و بزهکاری تو اینترنت. بزرگسالانم خیلی شناختی ندارن البته. والدین هم. باید به همه آموزش بدیم و فضایی درست کنیم که بتونن بینن چی جرمه و چی جرم نیست. خیلی‌ها به دام افتادن بعد گفتن اه ما که نمیدونستیم این کارایی که میکنیم جرمه اگه میدونستیم این کارا را نمیکردیم».

فضا سازی مناسب

عدم تناسب سنی فضای مجازی و فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی با نوجوانان و فقدان محتوای مناسب برای این افراد و عدم تفکیک محتوایی بر حسب سن در این شبکه‌های اجتماعی مجازی سبب شده است که نوجوانان در محتواها و اطلاعات بی‌انتها غرق شده و به نوعی دچار بمباران اطلاعاتی شوند. این مسئله سردرگمی روانی و اجتماعی را برای نوجوانان به وجود آورده است و آنان را در معرض آسیب‌پذیری مجازی قرار داده است. یکی از راهکارهایی که توسط متخصصان در جهت کنترل چنین مسائلی پیشنهاد شده است، فضا سازی مناسب است. بر مبنای کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، فضا سازی مناسب شامل دو مقوله خرد است که عبارتند از: متناسب‌سازی سنی و ایجاد فضای بومی مجازی.

اولین مقوله مرتبط با فضا سازی متناسب، متناسب‌سازی سنی است. فضای مجازی و فضای شبکه‌های اجتماعی

جدول ۶ مفاهیم و مقولات پژوهش

مقولات اصلی	مقولات فرعی	کدهای باز (مفاهیم)
تقویت سلامت اجتماعی	سالم‌سازی سبک زندگی	ترویج سبک زندگی سالم‌تر در نوجوانان / افزایش جمع‌گرایی در نوجوانان / در معرض اطلاعات مخرب قرار نگرفتن نوجوانان / رسیدگی به امورات شخصی و درسی
	تقویت تفکر انتقادی	تقویت نگاه انتقادی به رسانه‌ها / برخورد منطقی و عاقلانه با محتوای رسانه‌ها / تقویت استدلال‌ورزی در برخورد با محتوای مختلف شبکه‌های اجتماعی
تقویت سلامت روانی	سالم‌سازی ارتباطات	ایجاد فضاهای دوستی و تعامل مناسب / ارتباط مناسب با همسالان، خانواده و جامعه / ایجاد فضای مطلوب برای تعامل / افزایش ارتباطات و تعاملات اجتماعی بین نوجوانان و خانواده
	سالم‌سازی روانی	افزایش اعتمادبه‌نفس در نوجوانان / جلوگیری از سرکوب انرژی نوجوانان / کاهش آسیب‌های روحی و جسمی / افزایش سطح سلامت روان نوجوانان و جوانان
کاهش بزهکاری اینترنتی	استقلال شخصیتی	وابسته نشدن به اطلاعات و دیدگاه‌های گذرای اینترنتی / تحت تأثیر سریع قرار نگرفتن اخبار و اطلاعات شبکه‌ای / کاهش اعتماد اینترنتی و وابستگی اینترنتی
	کاهش میزان جرائم اینترنتی	کاهش میزان کلاهبرداری اینترنتی از نوجوانان / کاهش میزان ارتکاب بزهکاری اینترنتی از سوی نوجوانان / کاهش میزان ناهنجاری اینترنتی نوجوانان
کاهش بزهکاری اینترنتی	کاهش امکان فریب اینترنتی	کاهش امکان فریب اقتصادی اینترنتی نوجوانان / کاهش امکان به دام افتادن نوجوانان در گروه‌های ناهنجار اینترنتی / کاهش امکان بروز رفتارهای ناهنجار جنسی نوجوانان در اینترنت تحت تأثیر تعامل با افراد ناهنجار
	کاهش امکان فریب اینترنتی	

تقویت سلامت اجتماعی

سلامت اجتماعی به حضور و تعامل اجتماعی فرد برمی‌گردد که بر اساس تعریف لازم است در وضعیتی سالم و مناسب قرار داشته باشد. در واقع سلامت اجتماعی مرتبط با زیست اجتماعی سالم افراد است که هم به سلامت روانی، هم به سلامت جسمی و هم به سلامت تعاملات و ارتباطات بازمی‌گردد. بر اساس کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، تقویت سلامت اجتماعی دارای سه مقوله است: سالم‌سازی سبک زندگی، تقویت تفکر انتقادی، و سالم‌سازی ارتباطات.

اولین پیامد مرتبط با تقویت سلامت اجتماعی نوجوانان در اثر کنترل آسیب‌های ناشی از استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، سالم‌سازی سبک زندگی است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«اگره کنترل به صورت دقیق و منطقی صورت بگیرد خیلی تأثیر داره روی نوجوانان. اونا کمتر در معرض اطلاعات و محتوای مخرب و غیرفرهنگی جنسی و ... قرار میگیرن. ناهنجاری‌های جنسی کمتر میشه. اونا فرصت بیشتری پیدا میکنند تا به درس و کلاس‌هایشان برسند و موفقیت

تحصیلی اونا هم بیشتر میشه. در کل زندگی سالم‌تری دارن و اعتماد اونا از بین میره. از شبکه‌ها استفاده میکنن اما در حد خودش و برای کارهای مفید».

دومین پیامد مرتبط با تقویت سلامت اجتماعی در نوجوانان در اثر کنترل آسیب‌های استفاده آنان از شبکه‌های اجتماعی مجازی، تقویت تفکر انتقادی در آنان است. کنترل آسیب‌های نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی از طرف دیگر می‌تواند به تقویت تفکر انتقادی در نوجوانان بینجامد و سلامت اجتماعی آنان را نیز تقویت نماید. بنابراین، این مسئله ماهیتی فرآیندی و چرخشی دارد. از یک طرف، ضعف آن سبب بروز آسیب‌های مختلف در نوجوانان می‌شود و از طرف دیگر، کنترل این آسیب‌ها می‌تواند تقویت آن را به دنبال داشته باشد که این مسئله نیز خود، کاهش آسیب‌پذیری نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی را به دنبال خواهد داشت. تقویت نگاه انتقادی به رسانه‌ها، برخورد منطقی و عاقلانه با محتوای رسانه‌ها، و تقویت استدلال‌ورزی در برخورد با محتوای مختلف شبکه‌های اجتماعی از جمله پیامدهای مرتبط با تقویت تفکر انتقادی در نوجوانان هستند. یکی از

مسائل و مشکلات روحی و روانی که نوجوانان در زندگی عینی و واقعی تجربه می‌کنند یکی از دلایلی است که آنان را به حضور و استفاده مخاطره‌آمیز از شبکه‌های اجتماعی مجازی تشویق می‌کند. این افراد به دلیل ضعف‌های روانی به سادگی در فضای این شبکه‌های اجتماعی فریب خورده و دچار آسیب‌های روانی و اجتماعی متعددی می‌شوند. سالم‌سازی روانی یکی از مهم‌ترین پیامدهای روانی کنترل آسیب‌های نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌باشد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است: «یقیناً با کاهش و کنترل آسیب‌های استفاده از شبکه‌های مجازی نوجوان ما اعتماد به نفس بیشتری خواهد داشت، فرد شادتری خواهد بود و به طبع به دنبال تفریحات سالم، ورزش، تقویت مطالعه بوده و به دنبال تقویت معاشرت با افراد سالم و حقیقی به صورت حضوری را خواهد داشت و این رفتار نیز در خانواده هم تأثیر مثبتی در کاهش اضطراب یا افسردگی، میل به استفاده از مواد مخدر و فشارهای روحی و روانی خواهد داشت».

نوجوانان به دلیل ضعف استقلال شخصیتی به سادگی به دیگران در فضای مجازی وابسته شده و همین امر موجب سوءاستفاده‌های متعدد از این نوجوانان می‌شود. علاوه بر این، عدم استقلال شخصیتی، وابستگی سریع آنان به شبکه‌های اجتماعی را به دنبال خواهد داشت که همین مسئله اعتیاد اینترنتی در آنان را شکل خواهد داد. استقلال شخصیتی یک پیامد روانی مهم و محوری کنترل آسیب‌های نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«وقتی وابستگی نوجوانان به اینترنت کمتر بشود و کمتر از شبکه‌های مجازی استفاده کنند قطعاً اعتیاد اینترنتی آن‌ها هم کاهش پیدا می‌کند. آن‌ها کمتر از قبل وابسته به اینترنت می‌شوند و استقلال بیشتری پیدا می‌کنند. دیگر به راحتی به چیزهای غیرواقعی وابسته نمی‌شوند».

کاهش بزهکاری اینترنتی

بزهکاری اینترنتی یکی از مهم‌ترین آسیب‌هایی است که نوجوانان به دلایل مختلف در اینترنت و به ویژه شبکه‌های

متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«آموزش‌هایی که عرض کردم باعث می‌شوند که نوجوانان دیدگاه انتقادی به محتوای این شبکه‌ها داشته باشند و همه چیز را راحت قبول نکنند. این خیلی مهم است. ما نمی‌توانیم بگوییم اصلاً استفاده نکنید اما وقتی سواد آن‌ها بیشتر شود در این زمینه، خودشان به صورت منطقی خودشان را کنترل می‌کنند».

یکی از ریشه‌های اصلی شکل‌گیری آسیب‌های مختلف در نوجوانان و بروز رفتارهای پرخطر در آنان، روابط و ارتباطات ناسالمی است که نوجوانان با دیگران در فضای مجازی برقرار می‌کنند. علاوه بر این، روابط و ارتباطات ناسالم نوجوانان با افراد دیگر در فضای عینی و واقعی نیز به ارتباطات ناسالم آنان در فضای مجازی منجر شده است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهار نظر نموده است:

«کنترل و مدیریت کردن نوجوانان باعث می‌شود که دوستی‌های مجازی و غیرسالم نوجوانان نیز کمتر بشود. به جای دوستی‌های بد مجازی به طرف دوستی‌های واقعی میرن که سالم‌تره و مفیدتر هم. دوستی‌های واقعی والدین بهتر می‌کنن کنترل کنن تا دوستی‌های مجازی که اصلاً نمیدونن طرف کیه و چکاره س. اصلاً پسره یا دختره. سنش چقدره واقعا و ... اینا آسیب هستند. اگه کنترل بشن و کمتر بشن قطعاً برای نوجوانان خوبه برای پدر و مادرها هم بهتره».

تقویت سلامت روانی

در سلامت اجتماعی بیشتر با سالم بودن تعاملات و ارتباطات اجتماعی نوجوانان و سبک زندگی سالم آنان پرداخته شد اما علاوه بر این، کنترل آسیب‌های اجتماعی در نوجوانان و راهبردها و استراتژی‌های اتخاذ شده در این زمینه می‌تواند سلامت روانی نوجوانان را نیز تقویت نماید. این مسئله از این جنبه دارای اهمیت است که آسیب‌های روحی و روانی یکی از جدی‌ترین آسیب‌هایی است که نوجوان در اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی تجربه می‌کنند. بر اساس کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، تقویت سلامت روانی دارای دو بعد اصلی است: سالم‌سازی روانی و استقلال شخصیتی.

اون کلاهبردارا هم کمتر میان سمت نوجوانان چون میدونن ازشون محافظت میشه دیگه».

آسیب‌های روانی و روحی

اولین آسیب عمده‌ای که نوجوانان در اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی تجربه می‌کنند، آسیب‌های روانی و روحی است. این آسیب‌ها شامل مواردی مانند کنجکاوی-های نابجا از منابع اشتباه، نارسایی شخصیتی و رفتاری در اثر استفاده افراطی، ایجاد انحرافات شخصیتی، افسردگی و آسیب روانی، شکل‌گیری عقده‌ها و انتظارات غیرواقعی، پرخاشگری شدید در صورت برآورده نشدن نیازها، تشمت و سردرگمی، ایجاد یک جهان خیالی و فانتزیک غیرواقعی، و ایجاد بردگی فکری در نوجوانان می‌باشد. چنین آسیب‌هایی که عموماً در اثر استفاده آسیب‌زا و اعتیادوار از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به طور خاص در نوجوانان شکل می‌گیرند، ذهنیت و روان نوجوانان را هدف قرار داده و با تخریب نظام شخصیتی آنان، نوجوانانی با اراده ضعیف، سردرگم، و پرخاشگر را وارد جامعه می‌کند که همین مسئله خود سبب ازهم‌پاشیدگی جامعه می‌گردد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«باید قبول کرد هر قشری از نوجوانان به دنبال ارضاء خواسته‌ها و تمایلات خویش هستند حال اگر نوجوانان بدون آگاهی لازم (یعنی دانش به همراه بینش و هدف نهایی) به هر جامعه ورود کند قطعاً دچار انحراف و بردگی فکری خواهد شد. و هر کور سویی که وی را به خواسته‌های کاذب برساند تمایل پیدا می‌کند و به همین دلیل است که نوجوانان بر حسب اقتضای سن و در تشنه هیجان بیش از آنچه که تأثیرگذار باشد. تأثیرپذیر این محیط مجازی و با بازیگران رنگارنگ خواهد شد و چه بسا یک قربانی».

تضعیف ارزش‌های اجتماعی

ارزش‌های اجتماعی بنیاد فرهنگی و اجتماعی هر جامعه‌ای محسوب می‌شود و تضعیف آن می‌تواند جامعه را به ورطه فروپاشی بکشاند. ارزش‌های اجتماعی که در شبکه‌های اجتماعی مجازی عموماً ترویج می‌شوند با ارزش‌هایی که جامعه ایرانی از لحاظ فرهنگی و دینی آن‌ها را بنیادی قلمداد می‌کند تفاوت‌های زیادی دارد. چنین تعارضی سبب

اجتماعی مجازی با آن مواجه می‌شوند. این مسئله هم برای خود نوجوانان، هم برای خانواده‌های آنان و هم برای جامعه مشکلات و آسیب‌های زیادی را به دنبال داشته است. کنترل این مسئله یکی از اساسی‌ترین راهبردها برای کاهش آسیب‌زایی شبکه‌های اجتماعی مجازی برای نوجوانان است. قانون‌مندی فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی یکی از این راهبردها است که در کنار راهبردهای دیگری مانند آموزش کاربردی، آگاه‌سازی نوجوانان، تقویت دانش جرم‌شناختی مجازی آنان و ... می‌تواند به کاهش بزهکاری اینترنتی منجر شود. کاهش میزان جرائم اینترنتی و کاهش امکان فریب اینترنتی دو پیامد مرتبط با کاهش بزهکاری اینترنتی است که متخصصان مورد مصاحبه در پژوهش حاضر بر آن‌ها تأکید نموده‌اند.

یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«جرائم اینترنتی کم میشه. این کم تأثیری نیستش. دلیل اصلیشم اینه که وقتی نوجوانان بفهمن و آگاه بشن که اصلاً چی جرم هستش و چی نیستش خوب کمتر مرتکب جرم میشن تو این فضا. باید آموزش ببینن چون الان نمیدونن این چیزا را. کنترل هم که بیشتر بشه قطعاً کمتر میشه میزان بزهکاری نوجوانان».

دومین پیامد خرد مرتبط با کاهش بزهکاری اینترنتی در اثر کنترل آسیب‌های نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، کاهش امکان فریب اینترنتی است. این پیامد در ارتباط مستقیم با کاهش میزان جرائم اینترنتی مرتبط با نوجوانان است، اما مواردی را نیز در بر می‌گیرد که لزوماً به عنوان جرم و بزهکاری در قانون شناخته نشده‌اند، ولی نوجوانان را در معرض آسیب‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی جدی قرار می‌دهند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«فقط این نیستش که بزهکاری و جرم نوجوانان کم بشه. وقتی کنترل بیشتر بشه اونایی هم که کلاهبرداری میکردن از نوجوانان و فریبشون میدادن کمتر میشه. قانون وقتی محکم باشه و ضمانت اجرایی داشته باشه و نوجوانان هم آگاه باشن در مورد شبکه‌ها، خوب کمتر فریب میخورن».

جامعه ایرانی دارای الگوهای رفتاری، فرهنگی و هنجاری است که الگوهای اخلاقی انسان ایرانی را شکل داده‌اند. این الگوها وقتی که در اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی دگرگون شده و آسیب‌زا می‌شوند، طبیعتاً آسیب‌های اخلاقی را نیز به دنبال خواهد داشت. آسیب‌های اخلاقی اگر به صورت وضعیت موجود باقی بمانند بدون شک جامعه ایرانی و آینده آن را در معرض خطری جدی قرار می‌دهند و بنیاد اخلاقی آن را به ورطه فروپاشی خواهند برد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«ببینین شما الان اگه بچه دارید و نوجوان هستش چطور حرف میزنه. چطور پیام میده. یه نگاه به حرف زدناشون توی گروه‌های خودشون بندازین. اولاً اصلاً خیلی کلماتشون را من نمی‌فهمم چی به چی. یه جور حرف میزنن که با حرف زدن ما فرق داره. تو گروه هاشون اصلاً همش فحش و ادبیات رکیک هستش. عادیه براشون اما برای ما نه. این وقتی عادی بشه تو آینده میدونین چی میشه؟ این اخلاقیاتو میکشه و نابود میکنه. اگه جلوش گرفته نشه فردا پس فردا ما رومون نمیشه فرزندامونو توی جمعی بیاریم چون جوری غیراخلاقی حرف میزنن که آبروریزی میشه».

تغییر الگوهای رفتاری

برای داشتن یک سبک زندگی سالم، لازم است که الگوهای رفتاری سالمی نیز وجود داشته باشد. نوجوانان گروهی هستند که در معرض تغییرات و تحولات رفتاری منفی قرار می‌گیرند و به دلیل شکاف‌ها و خلأهای روانی و عاطفی که با آن روبرو هستند، راحت‌تر از دیگر گروه‌های اجتماعی تغییر رفتار می‌دهند. این تغییر رفتارها عموماً منفی بوده و در جهت یک سبک زندگی پرخطر و ناسالم حرکت می‌کند. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، عدم خویشتن‌داری و تغییر خلق‌وخو، دمدمی‌مزاج شدن، مصرف‌گرا شدن، بی‌توجهی به سلامت جسمانی و فیزیولوژیک، الگوبرداری از شخصیت‌های نمایشی، و افزایش بی‌ثباتی هیجانی از جمله نمودهای تغییر الگوهای رفتاری در نوجوانان است که در اثر استفاده اعتیادوار و نامناسب از شبکه‌های اجتماعی مجازی اتفاق می‌افتند. مشخص است که اگر روند کنونی تداوم پیدا کند

می‌شود که نوجوانان دچار نوعی تضاد و تشتت معنایی و اجتماعی شده و نسبت به ارزش‌های اجتماعی جامعه ایرانی بدبین شوند. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

«فضای مجازی میتونه انحرافات شخصیتی را در نوجوانان به وجود بیاره، شخصیت اونا را تخریب بکنه و در مورد اعتقادات و ارزش‌ها سردرگمشون بکنه. حتی در مورد سلیقه موسیقی و هنرها و ... تأثیر منفی داره. مانع رشد فکری و شکوفایی عقلی و ذهنی اونا میشه. اون چیزهایی و ارزش‌هایی که برای جامعه مهم هستند را تضعیف میکنه. حالا ممکنه در بعضی خانواده‌ها تأثیرش ضعیف باشه و در برخی بیشتر. اما در کل تأثیر داره و منفیه تأثیرش».

هنجارشکنی جنسی

هنجارهای جنسی یکی از مهم‌ترین الگوهای رفتاری و ارزشی جامعه ایرانی است. نوجوانان به دلیل اقتضائات بازه سنی، بیشتر از گروه‌های دیگر در معرض خطر هنجارشکنی جنسی قرار دارند. این افراد در مرحله حساسی از زندگی خودشان هستند که راحت‌تر از دیگران فریب خورده و مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرند. بر مبنای کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصان، هنجارشکنی جنسی شامل آسیب‌هایی مانند برقراری روابط عاطفی با غیرهم‌جنس در فضای مجازی، ناهنجاری‌ها و انحرافات جنسی، سوءاستفاده جنسی، و برقراری دوستی‌های پرخطر تحت تأثیر مسائل عاطفی در فضای مجازی است. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است:

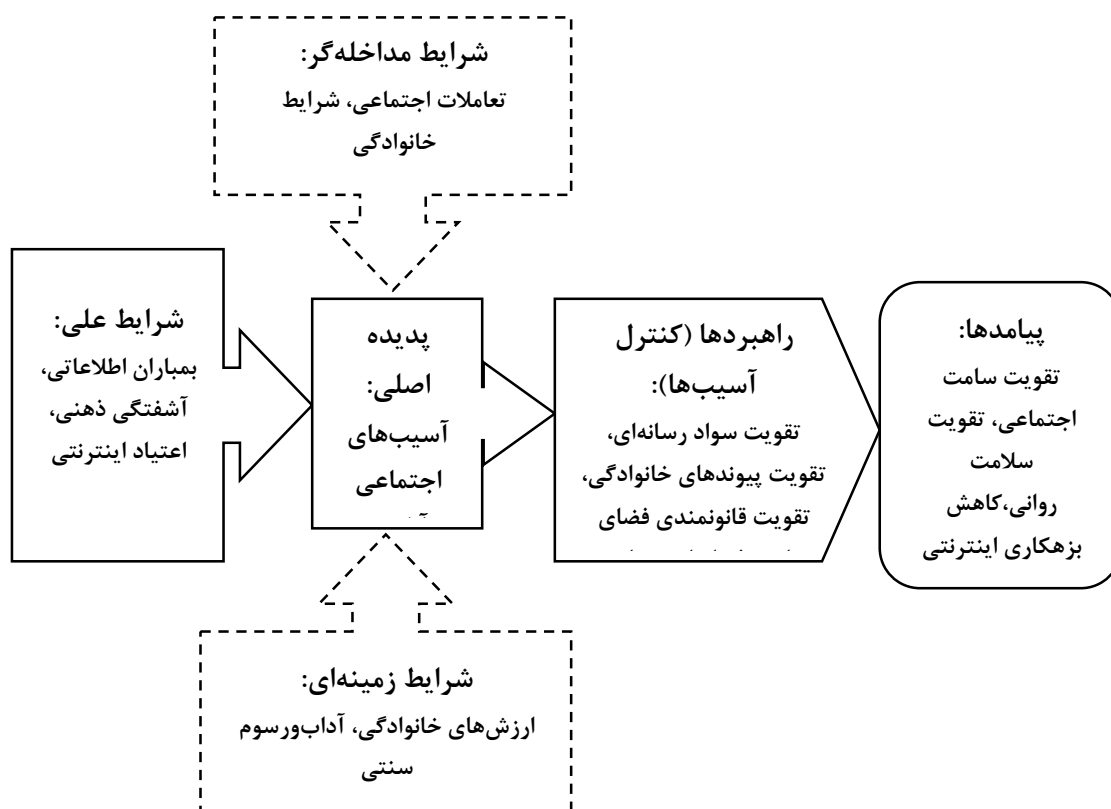
«فضای مجازی و شبکه‌ای پر از هرزه‌نگاری جنسیه. روابط غیرهمجنس که همش ضرر داره برای نوجوانان را دیگه کاری ندارم. وقتی یه نوجوان اول بار میاد توی یه کانالی و گروهی و بعد این همه هرزه‌نگاری و ... میبینه ذهنش منحرف میشه. روی رفتارش هم بعداً تأثیر منفی داره. روی روابطش با خانواده با دوستانش و با غیرهمجنسش هم قطعاً تأثیر داره. نوجوان را سردرگم میکنه. ارزش‌هاشو تخریب میکنه و ذهنش را مریض میکنه».

آسیب‌های اخلاقی

در روش نظریه زمینه‌ای، مقوله‌های فرعی تحت سلسله روابطی به پدیده اصلی مرتبط شده و روابط میان آن‌ها با مقوله‌ی مرکزی تحت الگو و مدلی مشخص می‌شود. ایجاد چنین ارتباطی بر مبنای طرح پرسش و انجام مقایسه صورت می‌پذیرد. در کدگذاری محوری نوع سؤالاتی که پرسیده می‌شوند بر نوع روابط دلالت دارند. مثلاً برای مقایسه مقوله‌ای با مقوله دیگر ممکن است این سوال مطرح شود که آیا مقوله «الف» به عنوان پیامدی از راهبردها برای مقوله‌ی «ب» است؟ محقق این کار را همراه با جستجوی شواهد و وقایع برای تأیید یا تکذیب سوال انجام می‌دهد. این فرآیند مدل پارادایمی را شکل می‌دهد؛ مدلی که در آن مقولات به تفکیک اجزاء پارادایم به همدیگر مرتبط می‌شوند. در این بخش، مدل پارادایمی به دست آمده ترسیم خواهد شد.

می‌تواند پیامدهای منفی بسیاری برای جامعه ایرانی به دنبال داشته باشد. یکی از متخصصانی که با وی مصاحبه انجام شده است در این زمینه چنین اظهارنظر نموده است: «خلق و خوی نوجوانان را تغییر میده اعتیاد اینترنتی. خوابشون به هم میریزه. تا نصف شب بیدارن و نمیخوابن. صبح دیر بیدار میشن. از درس و زندگی عقب میمونن. اینا هم روی سلامتیشون تأثیر میاره. نوعی بی‌ثباتی هیجانی هم شکل میگیره درونشون. اصلاً وقتی قطع میکنیم اینترنت را انگار دیونه شدن اینا. رفتارهاشون هم کاملاً تغییر میکنه دیگه. چون همه زندگیشون شده فضای مجازی و اینترنت و شبکه. دیگه انگار توی جهان دیگری زندگی میکنن».

مدل پارادایمی

آسیب‌های اجتماعی زیادی را تجربه می‌کنند که در بسیاری موارد خودشان آگاهی چندانی نسبت به آن‌ها ندارند. عوامل مختلفی در شکل‌گیری این آسیب‌های

مقوله مرکزی: کنترل آسیب‌پذیری مجازی
مقوله مرکزی در پژوهش حاضر کنترل آسیب‌پذیری مجازی است. نوجوانان بر اثر حضور در فضای مجازی

شبکه‌ها دارا می‌باشند سبب شده است که نوجوانان اشتیاق فراوانی برای حضور در این شبکه‌های اجتماعی مجازی و استفاده از آن‌ها داشته باشند. حضور نوجوانان در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی در کنار سودمندی‌هایی که برای آنان به دنبال دارد، آسیب‌های زیادی را نیز با خود به همراه می‌آورد. این مسئله که این آسیب‌ها در چه حدی و چگونه بر نوجوانان تأثیرگذار هستند به عوامل مختلفی بستگی دارد. در واقع آسیب‌پذیری نوجوانان در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت تأثیر عوامل مختلفی است.

حجم زیاد اطلاعات در فضای شبکه‌های اجتماعی سبب شده است که نوجوانان در معرض نوعی بمباران اطلاعاتی قرار داشته باشند. این مسئله در کنار کیفیت اطلاعات و نامشخص بودن هویت کاربران سبب شده است که نوجوانان به صورت بالقوه در معرض آسیب‌پذیری اجتماعی قرار داشته باشند. در کنار این مسئله، آشفتگی‌های ذهنی و روانی که نوجوانان در زندگی واقعی خودشان تجربه می‌کنند در گرایش آنان به استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و آسیب‌پذیری آنان تأثیرگذار است. نوجوانان در زندگی واقعی با مسائل و مشکلات مختلفی روبرو هستند که در برخی موارد سبب ایجاد مشکلات روانی و به هم‌ریختگی روحی آنان شده است. این مسئله سبب استفاده بی‌رویه و اعتیادآور آنان از شبکه‌های اجتماعی شده است. آنان برای رهایی از مشکلات و مسائل روحی و روانی وارد شبکه‌های اجتماعی می‌شوند تا چنین خلاهایی را پر کنند، اما در واقعیت نه تنها چنین اتفاقی نمی‌افتد بلکه مسائل و مشکلات روحی و روانی آنان دوچندان می‌شود. این نتایج با پژوهش یانگ و همکاران (۲۰۲۱) و چیریتا و همکاران (۲۰۲۰) همسو است.

برخی از نوجوانان در اثر استفاده نامناسب و اعتیادآور از شبکه‌های اجتماعی مجازی دچار آسیب‌های روحی و روانی مختلف می‌شوند و نظام شخصیتی و ذهنی آنان تخریب شده یا معرض تخریب قرار می‌گیرد. علاوه بر این، ارزش‌های اجتماعی که سپر ارزشی در برابر هجوم فرهنگی به نوجوانان عمل می‌کنند، در اثر استفاده بیش از حد و نامناسب نوجوانان از شبکه‌های اجتماعی مجازی ممکن است تضعیف شده و با ارزش‌هایی جایگزین شوند که

اجتماعی آنلاین نقش دارند که در قالب شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر به آن‌ها پرداخته شده. این عوامل سبب می‌شوند که نوجوانان به استفاده اعتیادآور و افراطی از فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی اشتیاق پیدا کنند. استفاده بیش از حد و افراطی سبب بروز آسیب‌های اجتماعی در نوجوانان می‌شود. به دلیل اینکه نوجوانان نسل آینده جامعه ایرانی را شکل می‌دهند، این آسیب‌های اجتماعی محدود به آن‌ها نیست و کلیت جامعه ایرانی را در برمی‌گیرد. به هر حال، تداوم چنین وضعیتی خطرناک است. به همین دلیل راهبردها و استراتژی‌هایی مانند قانونمندی، آموزش، تقویت پیوندهای خانوادگی، بهبود سواد رسانه‌ای و ... باید اتخاذ شوند تا چنین آسیب‌هایی کاهش پیدا کرده و کنترل شوند. کنترل کردن این آسیب‌های اجتماعی پیامدهای مثبتی را برای نوجوانان در وهله اول، خانواده و جامعه در وهله دوم در پی دارد. به دلیل همه‌گیری رسانه‌ای و ضرورت‌های استفاده نوجوانان از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی نمی‌توان به صورت کامل آنان را از این فضا محروم نمود. به همین دلیل است که کنترل آسیب‌پذیری نوجوانان همزمان با امکان بهره‌مندی و استفاده آنان از این فضا ضروری است. بنابراین کنترل آسیب‌پذیری نوجوانان یک مسئله بنیادی برای آینده جامعه ایرانی در سطح کلان است.

بحث و نتیجه‌گیری

در جهان نوین، رسانه‌های ارتباطی تبدیل به ابزارهای حاکم بر جوامع مختلف شده و همه ساختارهای جوامع را تسخیر کرده‌اند. در چنین وضعیتی همه جوامع سعی می‌کنند که همزمان با بهره‌مندی از مزایای فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نوین، معایب آن را شناسایی کرده و مانع از آسیب‌پذیری گروه‌های مختلف جامعه شوند.

نوجوانان یکی از این گروه‌های اجتماعی هستند که از اهمیت زیادی برای جامعه برخوردار هستند، زیرا نسل‌های آتی جامعه را همین نوجوانان شکل می‌دهند. اگر نوجوانان دچار آسیب شوند، ذهنیت آنان تخریب شود و نظام شخصیتی کامل و توسعه‌یافته‌ای در آنان شکل نگیرد بدون شک آینده هر جامعه‌ای به خطر می‌افتد. رشد شبکه‌های اجتماعی مجازی در کنار جذابیت‌های فراوانی که این

نوجوانان در استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند سودمند باشد.

تشکر و قدردانی

در پایان، پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند که از همه شرکت کنندگان در پژوهشکده در اجرای هر چه بهتر پژوهشگر را یاری نمودند تشکر نمایند.

تعارض منافع

این مطالعه با هزینه شخصی انجام و نویسندگان هیچ تعارض منافی نداشتند.

منابع

- ابراهیمی، معصومه؛ میرزایی، خلیل، ساروخانی، باقر (۱۳۹۸). بررسی جامعه‌شناختی نقش شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در ایجاد اشکال مقاومت نوجوانان در پذیرش هنجارهای خانواده. پژوهش‌های انتظامی - اجتماعی زنان و خانواده. (۲): ۲۵۳ - ۲۳۰.
- استراوس، انسلم و کربین، جولیت (۱۳۹۱). مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نی
- اسماعیلی‌زاد، مهسا؛ احمدی، فرید (۱۳۹۸). ارتباط بین اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی آنلاین و اختلالات روانشناختی. اخلاق در علوم و فناوری. (۲): ۳۸ - ۳۱.
- افشانی، علیرضا؛ پارسامهر، مهربان؛ کریمیان، کبری (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ مورد مطالعه: دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهر شهرکرد. فصلنامه علوم اجتماعی. (۸۰): ۲۳۷ - ۲۰۹.
- اکبری، مهدی (۱۳۹۸). نقش میانجی ارزش‌های شخصی در ارتباط بین روان‌رنجورخویی با استفاده آسیب‌زا از اینترنت در دانشجویان. پژوهش در سلامت روانشناختی. (۳): ۱۴ - ۱.
- ایران‌مهر، مسلم؛ شفیع‌آبادی، عبدالله؛ نعیمی، ابراهیم (۱۳۹۷). بررسی کیفی آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سلامت روان دانش‌آموزان (از دیدگاه مشاوران مدارس). فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی. (۳۳): ۷۲ - ۴۳.
- بوستانی، داریوش و محمدپور، احمد (۱۳۸۸). بازسازی معنایی جهت‌گیری جنسیتی پسران نسبت به دختران (ارائه یک نظریه زمینه‌ای). مطالعات راهبردی زنان، (۱۱): ۱۷۲ - ۱۴۲

تناسب چندانی با جامعه ایرانی و الزامات فرهنگی و اجتماعی آن ندارند. هنجارشکنی جنسی یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی است که نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به وفور هرزه‌نگاری در این شبکه‌ها و تعامل‌های عاطفی و جنسی نامناسب در آن‌ها، درگیر آن شده و تجربه می‌کنند. این مسئله در کنار عوامل دیگر، تخریب نظام اخلاقی نوجوانان را به دنبال خواهد داشت که خود، آسیب اجتماعی دیگری است که نوجوانان با آن مواجه می‌شوند. تغییر رفتارهای نوجوانان و تغییر سبک زندگی آنان یکی دیگر از آسیب‌های اجتماعی است که نوجوانان در اثر استفاده اعتیادآور و افراطی از شبکه‌های اجتماعی مجازی تجربه می‌کنند این نتایج نیز با پژوهش رحیمی و همکاران (۱۳۹۸) همسو است.

اگر چنین آسیب‌هایی تداوم پیدا کنند جامعه ایرانی دچار فروپاشی ارزشی و نسلی شده و آینده نامناسبی در انتظار آن خواهد بود. به همین دلیل راهبردها و استراتژی‌هایی لازم است اتخاذ شود تا با کنترل و مدیریت آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، آسیب‌پذیری نوجوانان را کاهش داده و به حداقل برسانند. یکی از دلایلی که نوجوانان درگیر آسیب‌های اجتماعی می‌شوند، ضعف سواد رسانه‌ای در آنان است. بنابراین به عنوان یک راهبرد تقویت سواد رسانه‌ای نوجوانان و والدین آنان از اهمیت اساسی جهت کنترل آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی برخوردار است. تقویت پیوندهای خانوادگی هم می‌تواند به عنوان یک راهکار اساسی مطرح باشد. دلیل این امر نقش مهمی است که ضعف پیوندهای خانوادگی در شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی در نوجوانان دارد. ضعف قانون و مقررات روشن و دارای ضمانت اجرا، یکی دیگر از عواملی بود که سبب تشدید آسیب‌پذیری نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی مجازی شده است. بنابراین تقویت قانونمندی مجازی می‌تواند به عنوان یک راهبرد و راهکار در کاهش آسیب‌های اجتماعی و کنترل آن‌ها مطرح باشد. در نهایت متناسب‌سازی فضای مجازی بر اساس نیازهای نوجوانان و اقتضات سنی آن‌ها یکی دیگر از راهبردهایی است که در کنترل آسیب‌های اجتماعی

- teenagers. *European Psychiatry*, 22(S1), S184-S184.
- Farnicka, M. (2017). Impact of Cyberspace on Individual Safety and Group Security—A Human Developmental Psychology Approach. In *Cyberspace* (pp. 95-117). Springer, Cham.
- Gandhi, R., Sharma, A., Mahoney, W., Sousan, W., Zhu, Q., & Laplante, P. (2011). Dimensions of cyber-attacks: Cultural, social, economic, and political. *IEEE Technology and Society Magazine*, 30(1), 28-38.
- Grohol, J. M. (2003). Surfing The Mental Health Web: A No-Nonsense Approach Of What To Look In Web Sites. *Behavioral Health Management*, 23(3), p25-28.
- Li, D., Liao, A., & Khoo, A. (2011). Examining the influence of actual-ideal self-discrepancies, depression, and escapism, on pathological gaming among massively multiplayer online adolescent gamers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(9), 535-539.
- Sampasa-Kanyinga, H., Chaput, J. P., & Hamilton, H. A. (2019). Social media use, school connectedness, and academic performance among adolescents. *The journal of primary prevention*, 40(2), 189-211.
- Smahel, D., Brown, B. B., & Blinka, L. (2012). Associations between online friendship and Internet addiction among adolescents and emerging adults. *Developmental psychology*, 48(2), 381
- Ying Ying, C., Awaluddin, S. M., Kuang Kuay, L., Siew Man, C., Baharudin, A., Miaw Yn, L., ... & Ibrahim, N. (2021). Association of Internet Addiction with Adolescents' Lifestyle: A National School-Based Survey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 168
- پورمنافی، ابوالفضل؛ قربانی، ابراهیم (۱۳۹۷). پیشگیری نوین: نقش رسانه مجازی در پیشگیری از گرایش به مواد مخدر در فضای سایبر. *اعتیاد پژوهشی*. ۱۲(۴۹): ۲۲ - ۹.
- ثقه‌الاسلامی، علیرضا (۱۳۹۰). بررسی ماهیت مسائل اخلاقی پژوهش در فضای مجازی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۶ (۳): ۴۸-۶۱.
- خلج‌آبادی فراهانی، فریده (۱۳۹۸). مواجهه با محتوای خارج عرف جنسی (پورنوگرافی) در اینترنت و فضای مجازی و تاثیر آن بر رفتار جنسی و روابط بین فردی نوجوانان در تهران. *خانواده پژوهی*. ۱۵(۵۷): ۱۵۳ - ۱۲۷.
- طالعی، علی؛ اسمعیلی، معصومه؛ فلسفی‌نژاد، محمدرضا؛ کاظمیان، سمیه؛ برجعلی، احمد (۱۳۹۸). خشونت و پرخاش‌گری در شبکه‌های اجتماعی مجازی از دیدگاه نوجوانان: یک مطالعه پدیدارشناسی. *مشاوره کاربردی*. ۹(۱): ۴۸ - ۲۵.
- کرسول، جان. دبلیو (۱۳۹۱). *طرح پژوهش؛ رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی*. ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای-طوس. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی
- کرسول، جان. دبلیو و پلانو کلارک، ویکی (۱۳۹۰). *روش‌های پژوهش ترکیبی*. ترجمه علیرضا کیامنش و جاوید سرایی. تهران: آییژ
- Akram, W., & Kumar, R. (2017). A study on positive and negative effects of social media on society. *International Journal of Computer Sciences and Engineering*, 5(10), 347-354.
- Bağatarhan, T., & Siyez, D. M. (2020). Rumination and Internet Addiction Among Adolescents: The Mediating Role of Depression. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 1-10.
- Boyd, D. (2019). Why youth (heart) social network sites: The role of networked publics in teenage social life. *YOUTH, IDENTITY, AND DIGITAL MEDIA*, David Buckingham, ed., The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning, The MIT Press, Cambridge, MA, 2007-16.
- Bryant, A. (2018). The Effect of Social Media on the Physical, Social Emotional, and Cognitive Development of Adolescents; Honors Senior Capstone Projects. 37. https://scholarworks.merrimack.edu/honors_capstones/37.
- Chirita, V., Chirita, R., Stefanescu, C., Ilinca, M., & Chele, G. (2007). Pathological internet use among Romanian children and